

Факултет Православни богословски

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ

(Број захтева)

Веће научних области друштвено-
хуманистичких наука

(Назив већа научне области коме се захтев
упућује)

(Датум)

ЗАХТЕВ

за давање сагласности на одлуку о прихватању теме докторске дисертације и о одређивању ментора

Молимо да, сходно члану 47. ст. 5. тач. 3. Статута Универзитета у Београду ("Гласник Универзитета", број 186/15-пречишћени текст и 189/16), дате сагласност на одлуку о прихватању теме докторске дисертације:

Однос христологије, пневматологије и еклисиологије у опусу оца Јустина Поповића:
Критичка рефлексија на домет пневматологије архимандрита Јустина, њена реконструкција и значај

(пун назив предложене теме докторске дисертације)

НАУЧНА ОБЛАСТ теологија

ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ:

1. Име, име једног од родитеља и презиме кандидата:

Немања (Ранђел) Величковић

2. Претходно образовање (назив и седиште факултета, студијски програм):

УБ ПБФ

3. Година завршетка

претходног нивоа студија: 2020.

2020.

4. Година уписа на докторске студије:

5. Назив студијског програма
докторских студија:

Теологија

ПОДАЦИ О МЕНТОРУ:

Име и презиме ментора: др Златко Матић

Звање: ванредни професор

Списак радова који квалификују ментора за вођење докторске дисертације:

1. „Odnos episkopske i svećeničke službe u pravoslavlju“, *Diacovensia* 26 (2018) 2, 221–233. <https://doi.org/10.31823/d.27.3.2>
2. „Еклисиолошки аспекти сотириологије Римокатоличке Цркве: документ *Placuit Deo* КДВ“, *Богословље* 77/2 (2018) 54–73. Udk: 272-185.5 272-185”2018”(06)
3. *Да не буде раздора у Телу. Огледи из упоредног богословља*, Институт за систематско богословље ПБФ УБ – Одбор за просвету и културу Епархије браничевске, Београд – Пожаревац, 2018.
4. „Sveto Pismo u životu Pravoslavne Crkve: pitanje molitvenoga čitanja Biblije (Lectio divina)“, *Diacovensia* 27 (2019) 3, 417–432. <https://doi.org/10.31823/d.27.3.2>
5. „Богомољачки покрет: еклисиолошка процена једног феномена“, у *Осам векова аутокефалије Српске Православне Цркве*: [зборник радова међународног научног скупа "Осам векова аутокефалије Српске православне цркве (1219-2019): историјско, богословско и културно наслеђе", 10-14. децембар 2018. Православни богословски факултет, Београд]. 2. - Београд: Православни богословски факултет Универзитета; Свети архијерејски синод Српске православне Цркве, 2020, 189–198.

Обавештавамо вас да је Наставно-научно веће факултета

(назив надлежног тела факултета)

на седници одржаној 25.11.2022. размотрило предложену тему и закључило да је тема подобна за израду докторске дисертације јер садржи оригиналну идеју и да је од значаја за развој науке, примену њених резултата, односно развој научне мисли уопште.

ДЕКАН ФАКУЛТЕТА

- Прилог
1. Одлука Наставно-научног већа о прихватању теме и одређивању ментора
 2. Извештај Комисије о оцени научне заснованости теме докторске дисертације

Напомена: Факултет доставља Универзитету захтев са прилозима у електронској форми и у једном писаном примерку за архиву Универзитета

Број: 0104-638/12

Датум: 25.11.2022.

На основу чл. 28. и чл. 65. Статута Православног Богословског факултета, Научно-наставно веће Факултета на својој 1. седници у школској 2022/2023, одржаној 25.11.2022. године, донело је следећу

Веће доноси
ОДЛУКУ

1. Прихвата се извештај Комисије за одобрење теме докторске дисертације **Немање Величковића** под насловом "Однос христологије, пневматологије и еклисиологије у опусу оца Јустина Поповића: Критичка рефлексја на домет пневматологије архимадрита Јустина, њена реконструкција и значај" у саставу: **др Игнатије Мидић**, редовни професор Православног богословског факултета Универзитета у Београду; **др Александар Ђаковац**, ванредни професор Православног богословског факултета Универзитета у Београду; **др Душко Прелевић**, редовни професор Филозофског факултета Универзитета у Београду.

2. Задужује се Служба за студентска питања Факултета да предметни извештај са предлогом и потребном документацијом достави Већу научних области друштвено-хуманистичких наука Универзитета у Београду на сагласност.

ОБРАЗЛОЖЕЊЕ

Кандидат је предао Већу пријаву за израду докторске дисертације.

Веће Факултета оформило је сходно актима факултета комисију за одобрење теме докторске дисертације. Комисија је у благовременом року поднела извештај Већу Факултета.

По разматрању поднетог извештаја, Наставно-научно веће Православног Богословског факултета Универзитета у Београду, донело је одлуку као у диспозитиву.

Доставити:

-Именованом

-Већу научне области УБ

- У досије

- Архиви

проф. др Зоран Ранковић, декан

**Извештај Комисије за одобрење теме докторске дисертације кандидата Немање
(Ранђел) Величковић под насловом**

**„Однос христологије, пневматологије и еклисиологије у опусу оца Јустина
Поповића: Критичка рефлексја на домет пневматологије архимандрита Јустина,
њена реконструкција и значај“**

Кандидат Немања (Ранђел) Величковић, одслушао је курикулум докторских студија на Православно богословском факултету, положио је све испите њиме предвиђене, и тиме остварио потребан број ЕСПБ бодова, након чега је стекао могућност да пише докторски рад.

Кандидат је поднео пријаву теме докторске дисертације у предвиђеном року, дана 19. септембра 2022. Године, као и сву предвиђену потребну документацију, доставивши тада образложење теме под насловом *Однос христологије, пневматологије и еклисиологије у опусу оца Јустина Поповића: Критичка рефлексја на домет пневматологије архимандрита Јустина, њена реконструкција и значај* код ментора проф. др Златка Матића, ванредног професора Универзитета у Београду, који има све неопходне референце за руковођење овог докторског истраживања.

Образложење теме кандидата Немање Величковић садржи све неопходне тачке предвиђене програмом. Кандидат је изложио садржајно предмет и циљ истраживања, приказао основне хипотезе, као и методе истраживања, указао на актуелност и значај овог истраживања, приказао какво је научно стање питања истраживања, представио прелиминарни приказ садржаја докторске дисертације као и на крају прелиминарни списак литературе, који је подложен промени. Кандидат је своје излагање започео тврдњом да је теологије оца Јустина христоцентрична. Почетак и крај јесте Христос, и то не Он као Бог, нити као човек, већ као Богочовек. Његова христологија је апсолутно православна, јер се отац Јустин ослања на Свето Писмо и Свете Оце при излагању своје мисли. Једини циљ човека јесте спасење кроз Христа. Из оваквог, према речима кандидата, суфицита христологије код оца Јустина, извире дефицит пневматологије, а самим тим и есхатологије, што је и кандидат представио као предмет свог истраживања. Кандидат је затим детаљније говорио о моментима на основу којих гради своју тезу самосталности деловања Христа у икономији. Такође, изнео је своје претпоставке због чега је теологија оца Јустина толико христоцентрична да долазимо до питања присуства и улоге Духа Светога уопште. Једна од претпоставки јесте време у коме живи и дела отац Јустин, а то је време напада на Христа, где се отац Јустин истиче као апологета Христа, чега је последица присуство пневматолошког дефицита у академској теологији. Али и поред тога кандидат подвлачи да је тријадологија оца Јустина у потпуности православна, што видимо из његовом молитвеног богословља и живота. На крају кандидат је изнео

одређене мисли помоћу којих је могуће доћи до превазилажења постављеног проблема, издвојивши учење о логосима код Светог Максима Исповедника које је отац Јустин преузео и разрадио. На самом крају кандидат је истакао да је преложена теза оригинална идеја и да је значајна за развој богословске савремене науке.

Дана 29. септембра 2022. године, Наставно-научно веће је одредило Комисију за оцену научне заснованости теме докторске дисертације кандидата.

Дана 30. септембра 2022. године, Комисија у саставу еп. проф. др Игњатија (Мидића) са Православно богословског факултета УБ, проф. др Александра Ђаковца такође са Православно богословског факултета УБ и проф. др Душка Прелевића са Филозофског факултета УБ, у 10 часова приступила је оцењивању научне заснованости теме докторске дисертације кандидата Немање Величковић.

Студент докторских студија Немања Величковић бранио је предлог докторске тезе пред именованом Комисијом, а одбрани је присуствовао и ментор кандидата проф. др Златко Матић.

Уводну реч преузео је председник комисије еп. Игњатије који је поздравио све присутне и дао реч гостујућем члану комисије проф. др Душку Прелевићу.

Проф. др Душко Прелевић истакао је велику захвалност и задовољство због учествовања у раду Комисије. Подржао је кандидата у избору теме, поготово што је у питању домаћи, српски аутор, истакавши да је отац Јустин, поред тога што је велики теолог велики и филозоф. Кандидату је упутио одређене критике техничке природе. Главна сугестија члана Комисије кандидату огледала се у томе да је потребно дубље, односно конкретније дефинисање тезе дисертације, како би се избегла опширност у писању докторског рада, са чиме се кандидат сложио.

Проф. др Александар Ђаковац, првенствено је упутио кандидату критике и сугестије на начине бележења библиографских јединица. Препоручио је да предложена литература буде још једном ревидирана, коригована новим и бољим издањима. Члан комисије упутио је сугестију кандидату да пронађе још страних аутора који су се са научне стране бавили ликом и делом оца Јустина Поповића. Такође, саветовао је кандидата да сузи основне хипотезе од којих кандидат започиње своје истраживање, како би прецизније дошао до одређених научних достигнућа. На самом крају сугерисао је кандидату да првенствено проучи све изворе, безобзира којој књижевној врсти припадали, то јест лична дела оца Јустина Поповића, чију мисао подећамо кандидат проучава. Кандидат је прихватио све критике и сугестије.

Епископ проф. др Игњатије (Мидић) изнео је своје виђење проблема које је кандидат поставио у свом истраживању. Кандидат је пажљиво саслушао и забележио увиде теолога еп. Игњатија. Члан Комисије је истакао и подсетио да се отац Јустин за

живота одрекао другог тома Догматике, чиме је аргументовао сугестију претходног члана Комисије да је потребно сагледати и проучити све изворе. Затим је кандидату еп. Игњатије поставио питање да ли је довољно да одредимо присуство пневматолошког дефицита код оца Јустина, само на основу тога што се отац Јустин не посвећује директно теолошкој грани пневматологије у својим догматским делима? Кандидат је појаснио своју мисао и пружио задовољавајући одговор, што је констатовао и председник комисије.

Након тога кандидат је захвалио члановима Комисије на свим коментарима, питањима, критикама и сугестијама, као и свом ментору на пруженој помоћи и трпљењу.

Чланови Комисије су једногласно донели одлуку да је кандидат Немања (Ранђел) Величковић одбранио десертабилност теме докторске дисертације, из чега следи да је тема прихваћена и одобрена за даље истраживање.

У Београду,

Дана 30. септембра 2022. године

Еп. проф. др Игњатије (Мидић) (ПБФ УБ)

председник комисије

проф. др Александар Ђаковац (ПБФ УБ)

проф. др Душко Прелевић (ФФ УБ)

**ПРИЈАВА
ТЕМЕ ДОКТОРСKE ДИСЕРТАЦИЈЕ**

1. **Име (име родитеља) и презиме: Немања Ранђел Величковић**
2. **Студијски програм: докторске академске студије**
3. **Школска година уписа на студијски програм: 2020**
4. **Број индекса: 20/3003**
5. **Претходно образовање кандидата (основне и мастер студије):
Православни богословски факултет УБ**
6. **Радни наслов теме докторске дисертације: Однос христологије,
пневматологије и еклесиологије у опусу оца Јустина Поповића:
Критичка рефлексја на домет пневматологије архимандрита
Јустина, њена реконструкција и значај**
7. **Научне области које обухвата тема докторске дисертације:
Догматско богословље, патрологија**
8. **Контакти (телефон, мобилни телефон, e-mail): 0649110259 ;
nemanjaklenike95@gmail.com**

Прилози:

- Образложење теме (научна област из које је тема, предмет научног истраживања, основне хипотезе, циљ истраживања и очекиване резултате, методе истраживања и списак стручне литературе која ће се користити)
- Биографија кандидата
- Библиографија кандидата
- Изјава да предложеној тему кандидат није пријављивао на другој високошколској установи у земљи или иностранству
- Мишљење одговарајућих етичких комитета о етичким аспектима истраживања, уколико је предвиђено посебним прописима.

Подносилац пријаве

УНИВЕРЗИТЕТ
БЕОГРАДУ

ПБФ

УНИВЕРЗИТЕТ
у БЕОГРАДУ

ПРАВОСЛАВНИ
БОГОСЛОВСКИ
ФАКУЛТЕТ

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ПРАВОСЛАВНИ БОГОСЛОВСКИ ФАКУЛТЕТ

Образложење предлога теме докторске дисертације

Предлог теме:

Однос христологије, пневматологије и еклисиологије у опусу оца Јустина

Поповића:

Критичка рефлексија на домет пневматологије архимандрита Јустина, њена
реконструкција и значај

Ментор:

др Златко Матић

Кандидат:

Немања Величковић

број индекса 20/3003

Београд, септембар 2022.

Садржај

Увод.....	3
Актуелност и значај истраживања	4
Предмет истраживања	7
Основне хипотезе.....	13
Циљеви истраживања	20
Методе истраживања	23
Стање питања	25
ПРЕЛИМИНАРНА СТРУКТУРА РАДА.....	32
Схематски приказ.....	35
ПРЕЛИМИНАРНИ СПИСАК ЛИТЕРАТУРЕ	37

Предложени наслов теме докторске дисертације гласи:

„Однос христологије, пневматологије и еклисиологије у опусу оца Јустина Поповића: Критичка рефлексија на домет пневматологије архимандрита Јустина, њена реконструкција и значај“.

Увод

Широк је спектар теолошких научних дисциплина, но њена срж свакако јесте грана христологије. Другим речима, богословска наука темељи се на догађају оваплоћења личности Господа Исуса Христа. Овај став, пре свих, потврђује апостол Павле у својој посланици, говорећи да је *„велика тајна побожности: Бог се јавио у телу“* (1. Тим 3,16). Сам почетак христологије лежи на најдубљем откривењу Божијем, али се одељак христологије¹ развијао и развија се захваљујући залагању великих отаца Цркве и савремених теолога.

Свето Писмо Старог, а првенствено Новог Завета, почетак је сваког хришћанског научног пута. Писмено предање садржи најдубље откривене истине директно од личности Христа, и његових најближих ученика. Овај је правац био једини исправан, који је гарантовао стицање знања о Богу². Тај исправни курс потврђен је великим саборима, Васељенским, али свакако и Помесним, и као такав усмеравао је погледе будућим богословима Цркве Христове. Њиме су ходили и велики свети оци Цркве. Они су нам својим залагањем откривали стазе којим треба сваки хришћанин да корача, и јасно нам искристалисали циљ ка којем треба да стремимо, а он је свакако сједињење са Богом кроз Христа који је Црква. Заправо, само су нас подсетили на првобитну идеју и жељу са којом је Бог створио свет, од чега нас је првородни грех и пад Адама удаљио. То је разлог зашто

¹ Као и остале научне дисциплине.

² Колико је било важно исправно разумевање личности Христове доказује чињеница да се борба против разних јереси, спорова и расправа отегла три века. Оправдати такву појаву и тежину спорова могу речи Георгија Флоровског: „Јер се спор водио о човечности Спаситеља, о значењу опажања Јединородног Сина и Речи људске природе. А самим тим и о смислу и границама људског достигнућа и живота.“

се Дух Свети пројављивао кроз свете оце и зашто је потребно да ка њима тежимо – **напред ка оцима.**

Један од отаца који је пратио ове путоказе, на њима темељио своју веру и своје учење јесте архимандрит Јустин (Поповић) Ћелијски и Врањски³, релативно савремени теолог, велики светитељ Српске Православне Цркве и целог Православља. Још за време његовог живота осећала се благодат и значај његовог присуства у српском православљу. Народ га је волео и читао као не много светих отаца. Такав доживљај оца Јустина, није промењен и након његове смрти, већ се појачала доза за њим и његовим делима. Непознати аутор једног од чланака који су објављени у вези са смрћу оца Јустина рекао је да „...неће бити претеривање ако га окарактеришемо као једног од најистакнутијих савремених отаца православног богословља“⁴. Управо је догматско учење аве Јустина централна тема нашег истраживања.

Актуелност и значај истраживања

Кандидат своје истраживање започиње проучавањем дела оца Јустина у оригиналу. Познато је да је отац Јустин иза себе оставио право богаство свог стваралаштва. Опус оца Јустина обухвата преко једног метра штампаних књига, и десетине хиљада штампаних страница. Такође, веома је широк спектар тема која је он проучавао и о којим је писао. Писао их је у дугом временском периоду, од самог почетка његовог бављења теологијом па до његове смрти. У периодима када је био лаик, па до периода када је писао из угла монаха и подвижника и афирмисаног теолога. Због тога је врло тешко и незахвално направити неки систем, а при том узети у обзир све околности. Овде ћу, како бих указао

³ Проучавајући дела у оригиналу оца Јустина јасно се види да је примарни извор на ком он базира своје учење Свето Писмо Новог Завета. Када говори о христологији у трећој књизи догматике, занимљиво је да велику већину свог учења о Христу базира на посланици Ефесцима. Такође, када казује о пневматологији и есхатологији, уочава се систем по коме се позива директно и појединачно на разне Свете Оце и појединачно на Васељенске Саборе.

⁴ Нектариј Радовановић, иером. *По страницама богословских трудов архимандрита Јустина (Поповича)* [Електронни ресурс] / Нектариј (Радовановић). – URL: https://azbyka.ru/otechnik/Iustin_Popovich/po-stranitsam-bogoslovskih-trudov-arhimandrita-iustina-popovicha/ (приступљено 13. 07. 2022).

на значај учења оца Јустина, навести сва његова дела, класификована према садржају, азбучним редом.

- Библијски корпус: *„Тумачење 1. посланице Солуњанима светог апостола Павла“*, *„Тумачење 1. саборне посланице светог апостола Јована Богослова“*, *„Тумачење треће главе посланице Ефесцима светог апостола Павле“*.
- Биографски: *„Он је између њих“*, *„Тајна личности митрополита Антонија и његовог значаја за православне Словене“*.
- Догматско богословље: *„Основна истина Православља је Богочовек“*, *„Православна црква и екуменизам“*, *„Свете мошти“*, *„Хришћанство по учењу светог Макарија Египатског“*, *„Пут богопознања“*. „*„Епистемологија св. и последице“*, *„Изабрана поглавља о стварању света и човека“*, *„Тајна Спаситељевог преображења и тајна спасења“*.
- Житија: *„Житија Светих 1 - 12“*.
- Зборници: *„Аскетичка и богословска поглавља“*, *„Подвижничка и гносеолошка поглавља“*.
- Канонско право: *„У вези са сазивањем 'Великог Сабора Православне Цркве“*.
- Морална и аскетска дела: *„Већ је време, већ је прошао дванаести час...“*, *„Унутрашња мисија наше Цркве“*. *„Испуњење Православља“*, *„О духу времена“*, *„О рају руске душе“*, *„Напредак у млину смрти“*, *„Радост бити човек“*, *„Са свима светима“*, *„Шта је светост и зашто би православни хришћанин требало да чита житије светих“*.
- Религиозно-филозофска дела: *„Достојевски о Европи и Словенима“*, *„Филозофски понори“*.
- На крају и сабрана дела.

Дакле, слободно можемо рећи да је Јустин Поповић за живота читан код нас Срба као мало који домаћи црквени аутор. Можда је и најчитанији српски теолог поред владике Николаја Велимировића. Што је и разумљиво јер говоримо о светитељу који је дана 2. маја 2010. године, одлуком Светог Синода Српске Православне Цркве, званично канонизован. Његова публика је глобална, и његова дела могу се читати на разним језицима. Сам отац Јустин је говорио четири светска језика, и он је као личност привлачио

велико интересовање и страних научника.⁵ Утицај његових идеја и његових богословских увида велики је и веома присутан у савременом контексту. Као један од савремених теолога, кроз живо општење са Богом, живео је све догме о којима је писао. Полазећи од овога, догматски систем светог Јустина је разумљив за савременог човека, хришћанина који тежи спасењу. У прилог томе говори и састављање разних мањих књига, азбучника, које садрже мисли оца Јустина. Због тога, кандидат је мишљења да је један од задатака православног богословља исправна интерпретација, читање и разумевање његових дела. Такође, мишљења је да се све више јавља интересовање међу младим теолозима за научно бављење теолошким системом оца Јустина. Све то представља велики потенцијал, како на богословском тако и на мисионарском плану. О значају богословља оца Јустина за развој богословске мисли у Србији, па и у православном свету у целини, сведочи и то што се све више организују конференције на којима се анализира заоставштина овог великог српског богослова. Једна од ових конференција одржана је 2015. године у родном граду оца Јустина – граду Врању.⁶ Због тога смо мишљења да је ова истраживање кандидата потенцијално значајна и актуелна.

Поред тога, руска философска мисао оставила је траг на оца Јустина приликом развијања свог учења.⁷ Почевши од Достојевског, кога је Јустин сматрао пророком и тринаестим апостолом, преко Соловјева, Флоренског, Берђајева, Лоског... За тезу кандидата најважније је учење Георгија Флоровског. Због чега? Отац Јустин није крио одушевљење које је гајио према руским теолозима и философима. Може се рећи да се угледао на њихове основне идеје, а то је борба са нехришћанским светом. Идеје свејединства, свецрквености итд управо је преузео од њих. Зато оца Јустина и посматрамо из два угла. Прва страна медаље јесте он као теолог, када се обраћа хришћанима и осталим припадницима хришћанским конфесијама. Са друге стране медаље имамо Јустина као

⁵ О свему овоме детаљније у поглављу *стање питања*.

⁶ Такође и научни скуп на Православном Богословском Факултету који ћемо поменути касније у раду.

⁷ Да би се показала веза са руским мислиоцима, вреди навести неколико имена руске философске мисли, која се на овај или онај начин цитирају у делима светог Јустина. Навешћу неколико радова са списка са упутствима где се помињу. Хомјаков (Хришћански живот: 7-9 (1926) 295), Ј.Ф. Самарин (ХЖ 7-9 (1926) 295 н. 1), Л.Н. Толстој (ХЖ 10 (1925) 457), С. Н. Булгаков (ХЖ 10 (1925) 457), П.А. Флоренског (Достојевски о Европи и Словенима: 142.175, 189, 194, 212, 216, 225, 258-259, 261)...

хришћанског филозофа и апологету, свету који не жели Христа. Због тога посебно поглавље посветићемо упоредној анализи учења њих двојице. Постоји сачувана њихова преписка, која је пронађена у библиотеци Универзитета Принстон. Дана 08.02.2012. године оригинални документи преписке примљени су на Богословски факултет Универзитета у Београду. Писма сведоче да је отац Јустин био спреман да у часопису *Хришћански живот*, једно за другим, објави дела Флоровског о Соловјеву. Ово представља посебну важност данас, поговото што је српска теолошка мисао развила интересовање за учење Георгија Флоровског, које је кулминирало преводом његових дела на наш језик.

Истражујући живот и дело Светог Јустина, читалац може утврдити да, упркос томе што је студирао и у оријенталној и у западњачкој средини, у Грчкој и у Немачкој, није изгубио веру. Упркос томе што је докторирао на немачком простору, он је био православан у свом начину размишљања.

Теоријски и научно-практични значај студије је у томе што се ово дело може учврстити у програм курса догматског богословља као додатна литература, како би се студенти упознали са свим предностима и манама богословља Српске Цркве.

Предмет истраживања

Предмет истраживања је догматско богословље. Пошто сам изнео став да је христологија најважнија грана православног догмата, може се рећи да је само усмерење на њу код оца Јустина довољно са научне стране, како и он сведочи: „ *Први и последњи критеријум свих истина и свих вредности – пресветла личност Богочовека Христа*“.⁸ Међутим, јасно је да су сва догматска поља у непрестаном прожимању, и немогуће је проучавање једног изван осталих. Намера кандидата је да у овом делу представи систем учења Јустина (Поповића) о православној христологији, то јест о односу христологије и еклисиологије код њега, са посебним освртом на пнеуматолошки, али и есхатолошки, дефицит. Тај дефицит је свакако присутан, али и делимично превазиђен захваљујући

⁸ Јустин Поповић, *Достојевски о Европи и Словенству* (Ћелије – Београд: 1940), 19.

личности оца Јустина, који је првенствено велики подвижник и служитељ Цркве. Управо је та евхаристијска перспектива помогла у превазилажењу одређених научних недостатака, који ће бити предмет нашег истраживања.

Када је реч о догматском писању оца Јустина, потребно је скренути пажњу на стил којим су написана сва три тома Догматике. Језик оца Јустина је прилично поетичан, јасан и мелодичан. Нема великих неразумљивих научних термина. Због тога се појмови који се тамо откривају могу лакше прихватити од стране читаоца и исто тако асимиловати. Другим речима, стиче се утисак да отац Јустин као примарне рецепијенте није имао академски свет већ обичан народ који је у потрази за Богом и сједињења са њим. Већина његових дела оставља такву импресију. То је највише уочљиво у трећем тому догматике. У прва два имамо моменте академског изражавања и делимично систематски приказане теолошке ставове. У трећем тому дефинитивно нагло мења језик и стил. Можемо рећи да је он једна хвалоспевна химна, певница теологије, поготово у моментима пнеуматологије, о чему ћемо детаљније говорити.

Христологија је примарна дисциплина којом се отац Јустин бави⁹. Тако он и креће своју другу догматику: *„ако било која појава у овом тајанственом свету времена и простора заслужује да се назове тајном, онда Личност Исуса Христа, Личност Божија оваплоћена“*.¹⁰ За оца Јустима Христос је центар свега. Све потиче од њега и све се ка њему окреће и враћа, и то Христос као Богочовек. Дефинитивно је у његовој теологији присутан суфицит христологије, који можда може надокнадити дефиците осталох грана. У христолошком систему увиђамо неколико главних тачака:

Тајну Оваплоћења, о Лицу (Личности) Господа Исуса Христа, Лику ипостасног сједињења двеју природа у Господу Исусу Христу, о савршеној светости и безгрешности...

Суштински ничег новог академског не налазимо у христолошком систему оца Јустина. Отац Јустин несумњиво сведочи да је Христос истинити Бог, прави човек и прави

⁹ У прилог томе говори и број страница посвећење христологији. Други том је у потпуности посвећен христологији, чак и већи део трећег.

¹⁰ Јустин Поповић, *Догматика Православне Цркве II* (Београд: 2004), 6.

Богочовек.¹¹ Увидевши то мудро, он у свом делу износи богословске чињенице које потврђују ове тврдње: „У оваплоћеном Богу Логосу и Божанска и човечанска природа остају свака у својој природној својству. Између њих постоји врло велика разлика, јер су оне различите по каквоћи свог бића и не личе ни по чему једна на другу. Али, „чим међу нас ступи тајна Христова, стање сједињења не уклања разлику, а искључује дељење; сједињење не слива нити меша природе, него, пошто је Логос Божији узео удела у телу и крви, опет се разуме и каже да је Син један“. Дакле, две природе у Христу доживљава потпуно целовито и потпуно различите, са свим својим особинама, али се истовремено не мешају једна са другом и не производе другу ипостас, већ се спајају у једну ипостас Исуса Христа¹². Такође, Христос је доказао да је Спаситељ својом крсном жртвом, страдањем и васкрсењем.¹³ Аутор подсећа да је Христос тај који спроводи замисао Свете Тројице: „Кроз оваплоћење Логоса Света Тројица објављује свету план и метод спасења... Логос се оваплоћава да Својом богообразношћу спасе од греха богообразну душу човека, да је одвоји од греха, јер је једино Њему могуће... да одвоји душу од греха, да је очисти, да је обезгреши.“¹⁴ Због чега онда износимо тврдњу да са научне стране отац Јустин оригинално не доприноси развоју христологије и теологије? Разлог треба тражити у томе што он своје учење првенствено изграђује на искуству заједнице са Богом и личном искуству заснованом на евхаристијском животу. Друга карактеристика у проучавању Личности Христове, односи се на огроман број позивања на свете оце.¹⁵ Тако, позивајући се на оце, а пре свега на Свето Писмо, аутор показује нераскидиво прејемство и строго придржавање правилног схватања овог питања¹⁶. Када се позива на оце Цркве, посебну конекцију увиђамо у његовом одосу са светим Атанасијем Александријским, управо због његове теологије која је апсолутно христоцентрична.

¹¹ Уп Поповић, *Догматика Православне Цркве II*, 23–84.

¹² Исто, 176–217.

¹³ Исто, 360–367.

¹⁴ Јустин Поповић, *Пут богопознања* (Ћелије – Београд: 1987), 48.

¹⁵ Григорије Палама, Јован Златоуски, Максим Исповедник, Јован Дамаскин, Кирило Александријски, Григорије Богослов...

¹⁶ Слободно можемо рећи да његово дело представља згодан уџбеник не само за догматику, већ и за патрологију, јер широк спектар различитих цитата упућује читаоца на примарне изворе.

Познато је да је отац Јустин још за живота важио за светог човека. Био је велики подвижник и духовник. Целокупни свој живот је посветио Христу и Цркви. Непрестано се молио, читао Свето Писмо, и то је све представљало извор његове науке. Писање о еклисиологији јесте писање његовог личног доживљаја, који извире из искуства заједнице са Богом и са ближњима: „Црква је моћнија од неба, а ти си у Цркви. Богочовек је Црква. Црква је Богочовек. То је једина свеистина“.¹⁷ Зато су Христос и Црква једна ствар коју је проповедао речима и делима. Црква је једини начин да се човек спасе и задобије вечни живот. И један од делова његове догматике посвећен је поглављу под називом „Црква непрекидна Педесетница“. Круна тог црквеног живота јесте Света Литургија и Свето Причешће које одржава верне у заједницу са Богом: „Света Литургија је непрекидно вршење спасења и обожења човековог бића; врши се грандиозни домострој спасења – домострој обожења, обогочовечења.“¹⁸ Овим православним освртом на христологију и еклисиологију поставили бисмо темеље и отворили пут ка нашем примарном истраживању.

Ишчитавајући догматска дела нашег аутора увиђамо један исправни теолошки систем који започиње основним темама, космологијом, бављењем теме домостроја спасења, то јест христологије и еклисиологије, док своју мисао завршавам питањем есхатологије. У овоме, кроз позивања и цитирања, прати и канон Светог Писма Старог и Новог Завета, од Постања до Откривења. За нашу тезу најважније је читање христолошких делова.

Завршивши читање кандидат стиче утисак да Христос, не само да има централну улогу у домостроју спасења у односу на Оца и Светог Духа, већ је Он тај који је на земљи „самостално“ боравио и делао. Шта то значи? На првом месту важно је подвући да отац Јустин има апсолутно православно виђење Свете Тројице, следујући Светом Писму, Оцима и Саборима. Он говори о једном Богу који је Тројица, три комплетне личности без икаквих трагова субординације. Одговарајући на питање шта је спасење, отац Јустин нам дефинише свој став: „Шта је спасење? Живот у Цркви. А шта је живот у Цркви? Живот у Богочовеку. А шта је живот у Богочовеку? Живот у Светој Тројици, јер је Богочовек –

¹⁷ Јустин Поповић, *Философске урвине* (Ћелије – Београд: 1957), 17.

¹⁸ Невенка Пјевач, *Азбучник богочовечанских мисли аве Јустина* (Београд: 2006), 147.

*Друго Лице Пресвете Тројице, увек једнодушно и једноживотворно са беспочетним Оцем и животворним Духом. Све у свему: спасење је благодатни подвиг уцрквљења и оцрквљења, убогочовечења и обогочовечења, утројичења и отројичења. Све што је у Цркви богочовечно је и тројично је, и кроз Богочовека увек одводи Тројичном Божанству“.*¹⁹ Но и поред тога, осећа се одсуство улоге Духа Светога у икономији. Тих трагова ми не можемо пронаћи у речима оца Јустина а разлог тога јесте тај да аутор не посвећује велику пажњу теми пневматологије. У поглављу посвећено пневматологији, уочавамо један богослужбени начин писања, са много киригматских мотива. Када говори о Духу Светоме, скоро увек је то у контексту Свете Тројице, са деловањем након Педесетнице. Навешћемо један од примера: *„Дух Божији, Дух Свети живи као душа у богочовечанском телу Цркве од дана свете Педесетнице. Од тада сваки човек може благодаћу Божијом постати „храм Божији“ ... Постане ли онда у њему живи Дух Свети. А са Духом Светим - Отац и Син: Тројица света и нераздељива“*²⁰. Такође, велики део поглавља о пневматологији говори о Духу Светоме као о некоме ко брине за врлине и ко се пројављује као врлина, и тако кроз свете тајне и свете врлине помаже човеку на путу ка Царству Небеском²¹. Другим речима, о Духу Светоме се не говори из угла теологије, већ из неке етичке – моралне призме. Због тога у нашем истраживању okreћемо ономе о чему аутор не пише, а шта се да закључити, чиме ћемо одговорити на отворено питање на почетку овог пасуса. Наиме, иако је стварање света, и оваплоћење Христово уопште дело Свете Тројице, од тог момента, опет понављамо - када отац Јустин догматски пише а не јеванђељским језиком, он готово не помиње Оца и Духа Светога.

Аутор говори о два момента силаска Светога Духа, први силазак при Оваплоћењу а други тек на Педесетници.²² У периоду између, Христос је сам када чини прво чуда, када лечи, исцељује, васкрсава Лазара... Аутор такође не помиње Светог Духа у моментима патње, распећа, смрти, васкрсења... Говори нам: *„Почетак твоје душе исти је, али исто тако и завршетак. Све што имамо од Господа Христа је: и тело, и душа. Од Њега почиње све што је наше, и Њиме се завршава све наше. Заиста, и све што је између*

¹⁹ Исто, 148.

²⁰ Јустин Поповић, *Догматика Православне Цркве III* (Београд: 2004), 302.

²¹ Уп Поповић, *Догматика Православне Цркве III*, 283.

²² Исто, 274.

почетка и завршетка, опет је Његово.²³ Отуда интересовање за ову тему, са покушајем да се одгонетне одакле тај начин писања код оца Јустина? Који извори су утицали на то? Да ли је Свети Дух увек присутан код Христа, и ако да каква је његова улога све до Педесетнице? Јер након тога стиче се утисак да уместо да је дело спасења света заједничко свим личностима Свете Тројице, оно подељено по етапама у којим свако појединачно има своју улогу. И то, Отац при стварању света па све до оваплоћења, Син у моментима од оваплоћења до вазнесења и педесетнице, и Дух Свети након педесетнице. Са тим што овде морамо указати на моменат коначног суда свету, када је опет у главној улози изгледа једино Христос.

Дакле, одуство улоге Духа Светога осећа се и у есхатолошком поглављу, које ће такође бити предмет нашег истраживања. Иако говори о два суда, Христос је тај који је коначни, али и једини судија свету. Ту опет нема елемената субординације, јер је присутна сагласност и воља свих, а и логичним следом Христос је заслужио својом жртвом да буде коначни судија свету. Зато за Светог Јустина можемо рећи да је врло успешан проповедник учења Цркве, али не и научник, бар по питању ових тема.

На самом крају, кандидат тежи томе да укаже на неоспориву светост и значај дела оца Јустина Поповића. У томе ће нам највише помоћи литургијско богословље оца Јустина, које произилази из његовог директног искуства са Богом: *„Зато што васкрсење Христово није апстрактна теорија, него догађај и чињеница, може се усвојити не апстрактно и теоријски, него личним додиром, личним сусретом са васкрслим Господом Христом“*.²⁴ . Литургијски доживљај оца Јустина је толико јак и присутан у његовим делима, да са лакоћом превазилази све, теолошке и философске, недостатке, на које ће ово истраживање указати: *„Света Евхаристија је врхунац Богочовечанског реализма. Од оваплоћеног Бога Логоса Богочовек Господ Христос је постао најочигледнија и најбесмртнија и највечнија стварност свих светова. Поготову наших човечанских светова. С нама Христос: с нама Бог = Емануил, вечито с нама Бог. Томе најубедљивији сведок Црква, Богочовечанско тело Христово. Црква – тело Христово; Евхаристија -*

²³ Пјевач, *Азбучник богочовечанских мисли аве Јустина*, 56.

²⁴ Јустин Поповић „Зеница трагизма“, *Хришћански живот* 11 (1925). Прештампано у *Философске урвине* (Ћелије – Београд: 1957), 39.

*тело Христово. Суштинска истоветност: Црква у Евхаристији, Евхаристија у Цркви. Где нема Богочовека – нема Цркве; а где нема Цркве – нема Евхаристије. Све ван тога је – јерес, нецрква, антицрква, псевдоцрква. Као тело Христово, Црква је саборно јединство, али исто тако и јединство саборности. То важи и за Евхаристију као тело Христово: једно смо тело многи, и једа хлеб, јер сви у једноме хлебу имамо заједницу. Да, једно смо тело многи, и то под једном главом: Богочовеком Христом. Зато је и у Евхаристији и у Цркви Богочовек Христос све и сва: и Он је пре свега, и све је у њему (Кол. 1,17)“.*²⁵ Али и овде морамо бити пажљиви. Као и по питању пневматолошког квантитативног садржаја у његовим делима, тако и при писању о Евхаристији конкретно отац Јустин је веома скроман. Нема много садржаја директно посвећеног Евхаристију и Причешћу, али и те како цео његов живот, и сво његово писање одише евхаристијским богословљем, и то је непобитни аксиом. У поглављима које ће кандидат навести као проблематичне, примећује се да аутор непрестано уводи цитате, првенствено из Светог Писма, али и из разних богослужбених књига. Конкретно, на тај начин, иако када је реч о Христовом самосталном деловању након оваплоћења или када аутор износи есхатолошке идеје, увек су присутни цитати налик ономе да се све ипак дешава од Оца, кроз Сина, **У Духу Светоме**. Дух Свети итекако игра значајну улогу у спасењу човека: „Човек сам по себи није у стању ни да научи науку Христову, нити да је оствари. За њу – богочовечанску, човеку су потребне богочовечанске силе, а пре свега: сам Дух Свети – Утешитељ и Учитељ. Јер само Дух Свети у потпуности зна све учење Богочовеково, и Он га једини и може саопштити духу човековом, сједињујући се са њим духовно помоћу благодати“.²⁶ Због овога, немогуће је указати на одређени теолошки суд код оца Јустина, који није у складу са учењем Цркве, већ само можемо говорити о одређеним пропустима, и истраживати разлоге због којих је до њих дошло.

Основне хипотезе

У складу са постављеним предметом истраживања, научну студију почећемо на основу следећих кључних претпоставки:

²⁵ Јустин Поповић, *Православна Црква и екуменизам* (Света Гора Атонска: Манастир Хиландар: 1995), 55.

²⁶ Јустин Поповић, *Тумачење Светог Еванђеља по Јовану* (Ћелије – Београд: 2001), 156.

- **Напред ка Оцима:** Ово је флоскула великог учитеља Цркве, Георгија Флоровског. Међутим, постоје мишљења да је отац Јустин пре оца Георгија Флоровског позвао на повратак оцима.²⁷ Благоје Пантелић преноси да Лубардић прецизно констатује да је Јустин четрнаест година пре *„Путева руског Богословља“* (1937) и пет година пре студије *„Твар и тварност“* (1928)²⁸ заједно са Иринејем Ђорђевићем, на својеврстан начин позвао на повратак оцима, предлажући увођење *Житија светих* као редован предмет у српским богословијама. Такође, две године касније, Јустин ће у тексту *„Богочовечански конзервативизам и неки наши црквени модернисти“* (објављен у часопису *„Хришћански живот“* [ХЖ], бр. 2 [1925]), јасно и недвосмислено навести да је циљ часописа *„Хришћански живот“* управо оно што ће Георгије Флоровски декларисати као неопатристичка синтеза. Тамо Поповић пише следеће:

„Назад ка апостолима, назад ка светим оцима, назад кроз њих ка Господу Исусу, за православног хришћанина то значи: напред ка незаменљивом Господу Исусу“. Једном речју, позив би могао да гласи: *напред ка оцима!* Дакле, концепт неопатристичке синтезе је већ постојао код Јустина и пре него што га је Флоровски изнео, једино га Јустин ни је тако назвао. Аутор сматра да има одговор на то зашто Јустин није сматрао потребним да се даљи развој патристичке мисли назива неким специјалним појмом. Наиме, патристика се не завршава ни у седмом ни у четрнаестом веку, како су неки мислили и још увек мисле. Она ће трајати до краја историје. Стога је проблематично црквену мисао, то јест Свето Предање, називати именом које има префикс „нео-“. Ова хипотеза нас усмерава на детаљније проучавање узајамног утицаја теолошке мисли ових великих отаца Цркве.

- **Христоцентричност еклисиологије:** Са темом христологије започиње наше истраживање. За оца Јустина Христос је неопходан да би се човек спасио. И то Христос као Богочовек. То, христоцентричност, је епицентар теологије оца Јустина. Због тога вели отац Јустин: *„Појава Богочовека Христа у свету људских реалности, ни са онтолошког,*

²⁷ Благоје Пантелић пише у свом осврту на књигу др Богдана Лубардића Јустин Ћелијски у Русија – путеви рецепције философије и теологије. URL: https://www.academia.edu/1945723/Blagoje_Panteli%C4%87_Justin_Popovi%C4%87_neopatrística_i_ruska_filosofija?email_work_card=thumbnail

²⁸ Којом започиње неопатристички рад Флоровског.

ни са психолошког, ни са историјског гледишта није изненађење за људску природу. Напротив, она је задовољила основне чежње и потребе човечијег бића: чежње и потребе за божанским савршенством и вечним животом“.²⁹ Или даље: „Христос је постао човек да подсети човека на лик Божји у њему, да га подсети на његово Божанско порело, да икону Божју у њему очисти од смрдљивог муља греха, од црне смоле страсти и одвратног гноја сласти“.³⁰ Но на који начин је спасење могуће? Захваљујући оваплоћењу и оснивању цркве Божије, која је место спајања са Богом и која је главни дар Богочовека Христа свету, дар – сведар.“³¹ Христос након свог Вазнесења шаље Духа Светога да кроз Цркву дела и омогући сваком ко жели да заједничари са Богом и спасе се. А тежња ка спасењу за оца Јустина треба да буде основни смисао сваког човека: да се испуни Богочовеком, у телу Његовом — Цркви, да се Њиме кроз благодатне подвиге преобрази, да се силом Духа Светога обесмрти и обожи, да се, напослетку, обогочовечи. Смисао постојања Цркве, дакле, и није други до обогочовечење Богочовеком, савршено присутним у Цркви, узрастање богочовечанском вером у „меру раста пуноће Христове“ (Еф 4,13). На овим темељима отварају се централна питања нашег истраживања, али се и отварају нова питања, као што је тражење разлога због чега је његова теологија искључиво христоцентрична?

На првом месту потребно је сагледати све околности друштвене, социјалне, историјске, политичке итд времена у ком Јустин живи. Ако узмемо шири контекст, очигледно је у питању време које не жели Христа. Христос је тај који је нападнут. Са једне стране имамо западни модерни свет, прогрес науке, док са друге стране неминовни елемент комунизма.³² Да ли је то разлог зашто Јустин иступа као апологета не Цркве, не вере, не Бога, већ Христа. Што је и логично, прво се сусрећемо са Њим, па увидећи да је н Син онда са Оцем, и на крају тек са истином Тројице, односно са Светим Духом. На нама је да испитамо тај мотив као могућност маргинализације пневматологије.

²⁹ „Врховна вредност и непогрешиво мерило“, у: *Философске урвине*, Београд, 1987, 55.

³⁰ „Подвижничка, гносеолошка и еклисиолошка поглавља“, у: *Бононосни Христослов — Изабрани списи Оца Јустина* (Света Гора Атонска, манастир Хиландар: 2007), 180.

³¹ Поповић, *Догматика Православне Цркве III*, 20.

³² Можда се све ово најбоље огледа у *Великом инквизитору* Достојевског. Главна порука коју свет поручује јесте то да нам Христос није потребан.

- **Евхаристија архѣ каѣ телос еклисиологије:** Из самог поднаслова јасно је да је у средишту еклисиологије оца Јустина личност Господа Исуса Христа. Богочовек јесте светајна, а самим тим и Црква као Његово тело јесте светајна.³³ Између Евхаристије и Цркве постоји суштинска истоветност: „Црква – тело Христово; Евхаристија – тело Христово ... Црква у Евхаристији, Евхаристија у Цркви. Где нема Богочовека – нема Цркве; а где нема Цркве – нема Евхаристије.³⁴ Због тога је Евхаристија архѣ каѣ телос еклисиологије³⁵ код оца Јустина.

- **Догма о пневматологији код оца Јустина:** Приликом Христовог спасоносног дела у телу, осећа се одсуство присуства Свеога Духа у свим кључним догађајима о којима нам Јеванђеља казују. Као да Христос сам чини чуда, исцељује, остаје на крсту, васкрсава, узлази на небо... Отац Јустин често користи алегорију у писању, па тако да би једноставније пренео истину вере, он упоређује тело човеково са телом Цркве. Глава је најглавнија у оба случаја,³⁶ а Христос је глава Цркве; Дух Свети – срце Цркве.³⁷ Наравно овом се не треба приступити буквално, јер у научном истраживању нема места фундаменталистичком читању и проучавању, већ се увек сагледава цео контекст мисли. Међутим, овакав је осећај присутан све до догађаја у педесети дан након васкрсења и силаска Духа Светога, када Он долази и кроз Цркву дела у свету. Тек „од свете Педесетнице ми знамо шта је Дух Божији“³⁸, јер „први животопис Духа Светога у роду људском дат је у Делима Апостолским. Дат у Богочовечанском телу Цркве Христове. **Почиње** у пуноћи својој на дан Свете Педесетнице; **почиње, и од тада непрекидно траје, и трајаће** кроз сва времена и кроза сву вечност“.³⁹ Тек тада је, опет по речима оца Јустина: „остварена и дата је најсавршенија христодикеја. Тиме је по први пут у историји људског рода дата и најсавршенија теодикеја, и најсавршенија антроподикеја,

³³ Поповић, *Догматика Православне Цркве III*, 561.

³⁴ Исто, 569.

³⁵ И мистириологије.

³⁶ Исто, 19.

³⁷ Исто, 120.

³⁸ Исто, 390.

³⁹ Исто, 400.

и у њима најсавршенија космодикеја“.⁴⁰ Овако постављен проблем отвара питање присуства пневматолошког дефицита.

- Улога Светог Духа у коначном суду свету: Иако врло мало страница аутор посвећује овом поглављу са научне стране у својим догматикама, он ту ипак отвара широк спектар тема. У том контексту он нам сведочи и подсећа на учења Светих Отаца. За оца Јустина васкрсење човека и сједињење са Богом јесте једини прави исход човековог постојања. Иако кроз Цркву, то јест Свету Евхаристију, ми партиципирамо у вечном животу, тај доживљај вечности није потпун и неће бити све до свеопштег васкрсења и коначног суда. О томе он пише завршавајући своју докторску дисертацију из Атине (Проблем личности и познања по учењу Светог Макарија Египатског): *„Васкрсење је јавна као завршни моменат обогочовећења личности и познања. Христолитост душе која је за време земаљског живота стечена обогочовећењем душе кроз етичку тријаду, при васкрсењу пренеће се и на тело... то (тј. Васкрсење тела) ће бити потпуна реализација идеалне пуноће личности: богообразна душа сјединиће се на вечност са богообразним телом, и идеална равнотежа између душе и тела биће васпостављена“*.⁴¹

Занимљиво је да аутор говори о два суда, посебном и свеопштем, у којима Христос игра поново главну улогу: *„Хтели људи или не, последњи и коначни суд о свакоме од њих припада свезнајућем, свевидећем, свеправедном, непогрешивом Судији – Богочовеку Христу“*.⁴² Сва казивања о Тројници у том поглављу јесу искључиво библијско – богослужбеним језиком. Отац Јустин тврди да најбоље истину сведоче управо богоречити многобројни Тројични возгласи, којима се обично завршавају све молитве Цркве и сав богослужбени живот њен.⁴³ Дакле, и у ово поглављу наилазимо на елементе одсуства улоге Светог Духа. Тиме есхатологија оца Јустина подсећа на учења о спасењу других религија, где се спасење своди на етичке норме и морал, по систему награде и казне. Због

⁴⁰ Исто, 379.

⁴¹ Јустин Поповић, „Проблем личности и познања по учењу Светог Макарија Египатског“, у: „Пут богопознања - Философске урвине, Сабрана дела Светих Јустина Новог у 30 књига, књига 8 – 9, (Београд: 1999), 146.

⁴² Пјевач, *Азбучник богочовечанских мисли аве Јустина*, 182.

⁴³ Поповић, *Догматика Православне Цркве III*, 220.

тога је важно да се проучи ова тема код оца Јустина и да се докаже улога Свете Тројице у есхатологији, и тиме потврди православност учења оца Јустина.

- **Пројекције светотајинског богословља на есхатологију оца Јустина:** Црква није само циљ и смисао свих бића и твари, од анђела до атома, него је њихов једини свециљ и свесмисао. А сагледавајући сва поглавља, јасно следи да онда у есхатологији оца Јустина централно место заузима личност Христова, која представља последњу космичку реалност и у микро и у макро перспективи.⁴⁴ У личности Богочовека Христа и у телу Његовом – Цркви налази се судбина времена и простора, свих бића у свим световима.⁴⁵ Последњи дан људске историје је последњи дан целокупне творевине, због органске и онтолошке повезаности све творевине.

- **Јустинова аретологија:** Живот и дело оца Јустина сведоче о присуству снажног евхаристијског доживљаја. Крећући из те перспективе могуће је превазићи догматске недостатке светог Јустина. Како он сведочи: *„Рецепт за обожјење састоји се, за оца Јустина, у непрекидном практиковању врлинског, јеванђељског живота“*.⁴⁶ Грех је негативна а врлина позитивна ствар, и то мора бити јасно сваком хришћанину. Јеванђеље је мерило доброг и лошег. Живот према Јеванђељу јесте живот у заједници са Богом, кроз Свете Тајне, испуњавајући и гајећи спасоносне врлине и многобројне дарове Духа. А то је једино могуће у Цркви. Зато отац Јустин посебну пажњу посвећује **пневматологији молитвеног богословља**. У свом врлинословљу отац Јустин највише пажње придаје вери, љубави, смирености и молитви. Међутим све врлине се рађају једна из других. Свака врлина је у Христу и у Цркви, и због тога је индивидуализам егзистенцијални промашај. Јединство Светих Тајни и Светих Врлина је у тој мери неразделиво да се у крајњој истанци оне поистовећују, чинећи јединствени и неделиви организам еклисијалног бића.⁴⁷ Отац Јустин и Свете Тајне и Свете Врлине посматра из перспективе Богочовека Христа и

⁴⁴ Види Поповић, *Догматика Православне Цркве III*, 9.

⁴⁵ Јустин Поповић, „Побуна крпеља“, у: *Пут богопознања – философске урвине*, 486.

⁴⁶ Јустин Поповић, „Пут богопознања - Философске урвине, *Сабрана дела Светих Јустина Новог у 30 књига*, књига 8 – 9, (Београд: 1999), 386.

⁴⁷ Поповић, *Догматика Православне Цркве III*, 563.

тумачи их Његовом личношћу, према томе живот у врлинама је живот у Христу.⁴⁸ Радионица врлина јесте припрема за оно најважније, Свето Причешће. Уз помоћ њих је једино могуће победити страсти. Због тога је видљива оштра разлика између еклесијалног поимања врлина, и онога што се под врлинама подразумева у другим религијама, философијама... За оца Јустина, светитељи, такође, играју веома важну улогу у животу хришћанина. Једино у заједници са светим људима могуће је спознати Христа.⁴⁹ Прослављајући их, а пре свега угледајући се на њих, сваки човек хода путем спасења.

- Светотајинско богословље; Јединство у мноштву и *vice versa* Светих Тајни: Отац Јустин се у свом светотајинском богословљу дотиче теме онтолошког односа јединства у мноштву и *vice versa* Светих Тајни. Ту он, следећи отацима Цркве, а нарочито Максиму Исповеднику, преноси ову проблематику у домен мистириологије дајући православном учењу о Светим Тајнама свеобухватност и литургиоцентричност. Наиме, у Максимовој космологији и еклесиологији видимо да је личност Христова та која одржава принцип јединства и мноштва. Он је Богочовек. Личност у којој се утемељује све створено. На овоме се ослања отац Јустин. Реалност еклесијалног постојања (Јединство: Тело Христово) пројављује се кроз мноштво Светих Тајни које иконизују есхатон.⁵⁰ Све Свете Тајне се на крају свode на Свету Евхаристију, која представља савршени принцип измирења јединства и мноштвености; где многи постају једно у личности Христа, а Он се даје свима кроз Свето Причешће. Дакле Света Литургија јесте *par excellence* Тајна Богочовека. Она је Светајна Цркве.⁵¹ Из овога следи да је светотајинско богословље ова Јустина литургиоцентрично, као што је његова еклесиологија христоцентрична. Евхаристија, као тајна есхатона *par excellence*, заузима централно место у мистириологији оца Јустина. Служећи свакодневно Свету Литургију, отац Јустин је благодат и највеће дубине тајне Христове свакодневно упијао и усијавао у себи. Због тога је ово је пут

⁴⁸ Исто, 600.

⁴⁹ Види Поповић, *Догматика Православне Цркве III*, 25.

⁵⁰ Исто, 359.

⁵¹ Ареопагит је назива „Службом свих служби“, без које је учешће у другим светим тајнама несавршено.

Види: Свети Дионисије Ареопагит, „О црквеној јерархији“, у: *Христос Нова Пасха – Божанствена Литургија I*, 147 - 152.

могућег превазилажења одређених недостатака и проблема које ћемо поставити у нашој дисертацији.

На основу прелиминарних увида и иницијалних истраживања, сматрамо да ове теме нису довољно истражене, као и да су с друге стране некада можда и тенденциозно занемариване и игнорисане, те тумачене у кривом светлу. У том смислу ова област може представљати простор за стицање нових и оригиналних научних увида, посебно у савременом времену када се можда највећа пажња посвећује научном погледу ка православном систематском богословљу.

Циљеви истраживања

Не постоји данас научно истраживање које нам може пружити систематизацију богословског стваралаштва оца Јустина, просто јер он није био систематски богослов, његово богословље више је киригматско, проповедничко, литургијско. Такође у појединим богословским круговима учење оца Јустина сматра застарелим и превазиђеним, и због тога нема много научних радова који разматрају уопштено богословље, а тек онда пневматолошку целину оца Јустина, основни задатак ове дисертације јесте актуелизација учења оца Јустина. Следећи циљеви и задаци нашег истраживања су:

а) Богословско ишчитавање и вредновање теолошке заоставштине оца Јустина Поповића. Безобзира на стил и језик писања оца Јустина, потребно је усмерити се садржају са јаким критичким вредновањем истог. Тиме бисмо уочили потенцијалне недостатке у одређеним гранама теологије, и истим бисмо се бавили на један посебан начин. Веома је важно раздвојити гране теологије у којима нема ничег спорног, и оне у којима наилазимо на одређене дефиците. Циљ је и бавити се овим другим. Након тога, анализирајући његово писање у целини, окрећемо се изношењу оних закључака које сматрамо корисним за оправдање теологије оца Јустина. Мишљења смо да се одређена теолошка дела оца Јустина сврстати као адекватни уџбеници на теолошким факултетима.

б) Још један од циљева је и увидети богословске утицаје које је отац Јустин примио кроз своје образовање као и представљању историјског контекста у ком су ставови

формирани. Отац Јустин је доста путовао и студирао на свим странама света. Због тога често је у својим истраживањима наилазио на разне научне ставове. Наш циљ је увидети који су то теолози, философи, или научници уопште, оставили траг и свој печат на оца Јустина. Која учења и које ставове од њих преузима отац Јустин и касније их интерпретира или дорађује. Између свих истичемо руски утицај на философију и теологију оца Јустина. Он сам о томе говори и казује у својим делима. Наводи разне руске философе и теологе. Одабиром кандидата, наш циљ је упоредна анализа теолошких учења код оца Јустина Поповића и оца Георгија Флорофског. Након овога биће нам јасан правац којим се креће теологија оца Јустина.

в) Представити христолошки и еклисиолошки систем оца Јустина, приказати оригинална његова учења, а посебну пажњу усмерити на значај и улогу учења Светих Отаца и догмама сабора. Анализом његових догматика јасно се види да се отац Јустин не упушта у посебна размишљања и аутентична излагања по питању теме христологије. Поглед и усмерење ка Оцима је превише присутно у његовом учењу. Због тога, кандидат има за циљ да издвоји све реченице које су цитиране од оца Јустина, или преко којих он упућује на Свето Писмо или на свете оце. Потребно је затим посебну пажњу посветити преосталом садржају, и из истог презентовати аутентичне мисли оца Јустина.

г) Најважнији циљ јесте анализа пневматолошког учења, сходно томе ова студија ће приказати у којој мери није присутна улога Светог Духа у домостроју спасења. Том приликом упознаћемо се са двоструким оцем Јустином, једним који на основу евхаристијског доживљаја најлепшим богословским језиком говори о Духу Светоме, и другим код кога увиђамо одређене недостатке на ову тему. Циљ кандидата је доказати присуство пневматолошког дефицита у христологији и есхатологији. Тог дефицита не увиђамо у оквиру пневматолошког молитвеног богословља. Богослужбени језик оца Јустина не допушта никакве идеје које се протежу изван мисли окриља православне Цркве. Наш циљ је одгонетнути зашто отац Јустин не говори догматским језиком на ову тему? Пронаћи научно критичне пневматолошке термине и ставове. Анализирати која су то учења која произилазе из њих. Дакле, у првом аналитичком кораку доћи до проблема, презентовати га, а у другом синтетичком делу рада, бавити се њиме.

д) Не смемо пропустити и последњу грану теологије, есхатологију. Овде напомињемо и есхатолошка учења осталих религија, на пример ислама. Кандидат жели да паралелно представи мисли о последњем суду и тиме покаже и докаже да без улоге Светог Духа, односно Свете Тројице, у коначном суду, есхатологија оца Јустина нема темеље на основу којих се разликује од есхатологије осталих одређених религија.

ђ) Сходно томе да учење оца Јустина произилази из директног евхаристијског искуства, што увиђамо проучавањем његовог живота, један од циљева и задатака биће и делимично превазилажење поменутих недостатака, управо кроз еклисиолошко учење аутора. То је сасвим могуће захваљујући његовом **молитвеном богословљу**. Кандидат жели да покаже да из те призме посматрано, теологија оца Јустина јесте православна и увек је била у окриљу Цркве на спасење свих. То нам и сведочи Црква својим поступком канонизовања светог Јустина.

е) Такође, кроз историјско–богословску анализу, посебна пажња је сумерена ка разумевању сличности и разлике у пнеуматолошким мотивима код православних и римокатолика. Дакле, испунивши све претходне задатке у научном истраживању, кандидат ће њих упоредно анализирати са догмама других хришћанских заједница. Важно је на крају приказати где је тачка разилажења, а самим тим одговорити на питање да ли пнеуматолошке идеје оца Јустина прелазе ту границу.

ж) Дакле, иако смо навели да је непобитно присутан дефицит пнеуматологије, на крају морамо са тим бити веома обазриви из више разлога. Другим речима, не можемо говорити о присутности дефицита а да исти не преиспитамо до најситнијих детаља. На првом месту, наглашавамо да нема очигледне систематске пнеуматологије, тик неколико страна у последњем тому догматике. Да ли је то онда довољно да тврдимо да отац Јустин није имао довољно знања о пнеуматологији? Наравно да не. Због тога наш задатак је да откријемо потенцијалне разлоге због чега је његова теологија искључиво христоцентрична. Зашто је Дух Свети ту маргинализован. *Sitz im Leben* времена оца Јустина је први корак на том путу. Већ смо говорили о особинама времена и непожељности Христа. Затим да се једним канонским приступом ишчитају сва његова дела, и увиде моменти логосологије, динамике, естетике, појања, хвалоспева итд, односно свих оних дисциплина које су непобитно у сфери деловања Духа Светог. Логосологија оца Јустина темељи се на исту

светог Максима Исповедника. Најпростије речено, све потиче из Логоса, све ка Њему стреми, односно све је за/кроз/у Њему. Сам акт покрета, деловања, динамике итд јесте испостасно својство Светог Духа. Он је сила која удахњује живот. Ако знамо и видимо да је Христологија оца Јустина *логосна*, да ли онда у овом одељку треба тражити могућност превазилажења очигледног пнеуматолошког систематског дефицита?

Методе истраживања

Свако научно истраживање започиње дефинисањем проблема истраживања. Сходно томе, да смо у претходним поглављима отворили питања на која је потребно пружити одговор, okreћемо се методама које ће нам помоћи у том процесу.

Метод истраживачког рада приликом писања дисертације подразумева неколико корака: прикупљање грађе (извора и литература), критичко обрађивање и анализу грађе, утврђивање чињеница добијених приликом обраде и анализе извора и литературе и на крају чињенице које смо добили у претходном кораку биће анализирани у историјском контексту и биће изнета објашњење и тумачења тих чињеница. Према начину прикупљања података научна истраживања се могу поделити на квантитативна и квалитативна. За квантитативна истраживања, која су заступљена у природним наукама, је карактеристично прикупљање бројчаних података зарад објашњења, контрола спољних фактора који могу утицати на посматрану појаву, узимање узорка, као и примена статистичких процедура у обради прикупљених података. Обично се наглашава да је за квантитативно истраживање карактеристичан метод дедукције: од хипотезе ка подацима, са крајњим циљем провере хипотезе. Са друге стране, квалитативна истраживања су заснована на небројчаним, описним подацима, добијеним путем посматрања појаве и њихов примарни задатак је да протумаче и објасне значење посматране појаве уз обавезно узимање у обзир контекста и ситуације, као и описна (дескриптивна), неекспериментална интерпретација и анализа уочаваног феномена. Уобичајено је да се са квалитативним истраживањем повезује

индуктивни метод: од података ка теорији или хипотези⁵². Наше истраживање се на основу овога може сврстати у квалитативна истраживања.

У раду ће прво бити коришћени анализа и дескрипција; помоћу којих ће кандидат пружити један кратак критички историјски преглед животног пута оца Јустина. Такође, како бисмо разумели и сагледали ставове Јустина Поповића нужан је и метод историјске анализе, уз помоћ ког ћемо увидећемо процес развоја теолошке мисли.

Такође, биће примењена ерминеутичко компаративна метода у циљу анализе светотајинског богословља, као и ради поређења његовог учења са ставовима светих отаца и савремених теолога по овом питању. Ту ће пре свега бити извршена упоредна анализа дела Светог Јустина и представника руске богословске мисли чији је представник Георгије Флоровски. Тако ћемо открити сличности и разлике у теолошким системима.

Поред ње и историјско филолошко метода у циљу сагледавања аутентичне мисли оца Јустина. Кандидат ће верним ишчитавањем и проучавањем изворних дела оца Јустина пружити објективно и критичко мишљење. Будући да је отац Јустин много писао, фокус нашег истраживања биће усредсређен на оне идеје које су релевантне за циљ ове студије. То нас упућује на методолошки поступак истраживања који ће подразумевати директан аналитички и синхронични приступ његовим кључним делима, а то су пре свега три тома догматике, која ћемо ставити у контекст богословске мисли и богословских токова епохе.

Обраћајући пажњу на резултате истраживања, кандидат ће понудити синтезу резултата. У том контексту он ће настојати да докаже нарочито моменте који су испуштени у богословским идејама оца Јустина. То значи да ће истраживање биће ограничено на критичко испитивање пнеуматолошких и есхатолошких ставова оца Јустина.

⁵² Живан Ристић је сматрао да ове разлике не треба схватати у смислу строгих демаркационих линија између квантитативних и квалитативних истраживања, јер се ова истраживања међусобно преклапају. Živan Ristić, *Objedinjavanje kvantitativnih i kvalitativnih istraživanja* (Beograd : Evropski centar za mir i razvoj (ECPD), Univerzitet za mir Ujedinjenih nacija: 2016).

Стање питања

У претходном поглављу кандидат је навео темељне изворе на којима ће се заснивати истраживање. Речено је да је отац Јустин аутор Догматике у три тома, која су од највеће важности за тезу кандидата. Такође, важно је дело „Основна истина Православља – Богочовек“ где ће доћи до одраза христолошког аспекта. Но поред извора, потребно се окренути присутним научним радовима која ће кандидату помоћи при истраживању. Сва тумачења библијских књига одишу догматским темама. Такође, говорили смо колико је важна улога светитеља за спасење човека, па самим тим и одређена житија светих ће нам помоћи у проналажењу ваљаних, нама потребних, аргумената.

Након истраживања оригиналних дела оца Јустина окрећемо се текстовима и ауторима који су проучавали авин живот и дело. Рад и дело оца Јустина, прихваћено је и признато још у времену његове младости. О томе нам сведоче подаци попут тих да је руски професор Универзитета у Софији, Николај Глубоковски, молио синод СПЦ да омогући младом монаху бављење науком. Митрополит Варшавски Дионисије га је током раних 20-их година прошлог века позвао да заузме катедру догматике на Православном богословском факултету Универзитета у Варшави.⁵³ Поред светог Николаја Велимировића, велико поштовање уважавао је и код теолога попут Мајендорфа и Зизијуласа, док му је Академија Светог Владимира у Њујорку доделила почасни докторат.⁵⁴ Важно је нагласити и да су у питању текстови на разним језицима, од матерњег српског, преко енглеског, руског, грчког, немачког па до француског језика. Према томе, сва истраживања можемо поделити на неколико група⁵⁵:

- Књиге писане о оцу Јустину или у којима се он помиње и то: Монографије, зборници радова, акатисти.
- Студије, чланци и огледи.
- Рецензије и прикази.

⁵³ Ово је период када креће велико притељство између два велика теолога, о којем ћемо и говорити у нашем истраживању, оца Јустина и Георгија Флоровског.

⁵⁴ Vladimir Cvetković, *Justin Popović: sinteza tradicije i inovacije*, (Belgrade: 2021), 365–366.

⁵⁵ Поред оригиналних дела оца Јустина.

- Секундарна остала литература која подразумева: Песме, беседе, коментаре, осврте...
- Научни скупови у аудио и видео форми, као и разни интернет ресурси: предавања на разним местима и платформама.

На овај начин поделићемо библиографију на крају приказа ове докторске тезе, где се можемо упознати директно са ауторима. Важно је нагласити да су у питању текстови на разним језицима, од матерњег српског, преко енглеског, руског, грчког, немачког па до француског језика. Јасно је да су за наше истраживање најважнији научни текстови, којих је најмање по броју. Свакако да ћемо користити и осталу литературу, поготово за делове истраживања о животу, развоју мисли, утицајима на оца Јустина... Када је реч о малобројним научним коментарима, ту опет наилазимо на мали проблем који се односи на саму тему нашег истраживања, односно да је врло мало проучавана конкретно пневматологија као грана теологије. Углавном су то текстови који критички анализирају генералну догму оца Јустина, а ми ћемо користити аргументе потребне за наше истраживање.

Прва научна реаговања након смрти Јустина биле су реакције како његових пријатеља и познаника, попут епископа вашингтонског и флоридског Георгија Грабеа⁵⁶, Стојана Гошевића⁵⁷, Елизабет Хил⁵⁸, тако и реакције оних који су Јустина познавали на основу његових дела, попут Жан-Пола Беса⁵⁹, Панајотиса Христуа⁶⁰, или Јована Мајендорфа⁶¹.

⁵⁶ Георгий Павлович Граббе, „Кончина исповедника“, *Православная Русь* 9 (14. 5. 1979).

⁵⁷ Стојан Гошевић, „Др Јустин Поповић“, *Богословље*, 24/1–2 (1980), 149–158. Чланак садржи Јустинову библиографију.

⁵⁸ Hill, „Justin Popović (1894–1979). Obituary“, 73–78.

⁵⁹ Jean-Paul Besse, L'héritage spirituel de Père Justin, *Le Monde*, 23 mai 1979.

⁶⁰ Панајотис Христу, „Јустин Поповић (1894–1979)“, у: Атанасије Јевтић (прир.), *Човек Богочовека Христа*, (Београд: Наследници оца Јустина и Манастир Тврдош, 2004), 147.

⁶¹ John Meyendorf, „In memoriam: Archimandrite Justin Popovich“, *St Vladimir's Theological Quarterly* 23 (1979) 118–119, 119.

Владимир Цветковић⁶² тврди да је Јустиново дело често предмет интересовања и нетеолога, којима није циљ осветљавање и вредновање његовог дела, већ тумачење или чак конструкција појединих друштвених феномена, као што су на пример црквено антизападњаштво и национализам, или антимодернизам. Ово последње се најбоље може видети у савременој немачкој историографији⁶³, пре свега у делима Стефана Родевалда. Поред њега и Клаус Бухенау, професор историје југоисточне и источне Европе на Универзитету у Регензбургу. Бухенау је аутор неколико обимних монографија у којима се директно или индиректно дотиче Јустиновог наслеђа.⁶⁴ Он је веома критички настројен према оцу Јустину баш због његових антиекуменских ставова и одређивању православља као једину истину.

Није могуће заобићи рад и дело истакнутог теолога Томаса Бремера. Он је студирао је теологију Римокатоличке Цркве на Лудвиг–Максимилијановом Универзитету у Минхену. Као научни сарадник Екуменског института Универзитета у Минстеру, 1990. године докторирао је с тезом „*Ekklesiale Struktur und Ekklesiologie in der Serbischen Orthodoxen Kirche im 19. und 20. Jahrhundert*“⁶⁵ и стекао звање доктора теологије. У својој дисертацији не изоставља ни еклисиолошки поглед оца Јустина⁶⁶, што и представља садржај нашег истраживања. Она је преведена на српски језик као књига⁶⁷.

⁶² Види Vladimir Cvetković, *Justin Popović: sinteza tradicije i inovacije*, (Belgrade: 2021), 396 –397.

⁶³ Stefan Rohdewald, *Götter der Nationen. Religiöse Erinnerungsfiguren in Serbien, Bulgarien und Makedonien bis 1944*, Köln: Böhlau Verlag.

⁶⁴ Klaus Buchenau, *Orthodoxie und Katholizismus in Jugoslawien 1945–1991. Ein serbisch- kroatischer Vergleich*, Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2004; Klaus Buchenau, *Kampfende Kirchen: Jugoslawiens religiöse Hypothek*, Frankfurt: Peter Lang, 2006; Klaus Buchenau, *Auf russischen Spuren, Orthodoxe Antiwestler in Serbien 1850–1945*, (Wiesbaden: Harrassowitz Verlag: 2011).

⁶⁵ Еклисијална структура и еклезиологија у Српској православној цркви у XIX и XX веку.

⁶⁶ Који је са немачког превела Дринка Гојковић у часопису „Освит“, год. 6, бр. 17/18 (1996).

⁶⁷ Tomas Bremer, *Vera, kultura i politika*, Niš: Gradina/YUNIR, 1997. Године 1997. Штампана је књига под српским насловом *Вера, култура и политика*.

Томас је био ментор на докторату извесне Јулије Ане Лис, који је она одбранила, касније је рад делимично измењен и издат као књига.⁶⁸

Од докторских теза које су одбрањене на тему учења и личности оца Јустина Поповића, истиче се дисертација свештеника Ђаковачко-Осјечке надбискупије, Антуна Јапунцића. Он је године 2015. на факултету Источних црквених знаности на Папинском источном институту у Риму, одбранио докторску дисертацију из теологије под насловом „*La visione ecclesiologicala del teologo serbo-ortodosso padre Justin Popović (1894-1979)*“⁶⁹, израђену под водством професора Германа Мараниа. Ова дисертација ће у многоне помоћи при нашем истраживању, јер је отворила важна питања, и одговарајући на њих поставила добре темеље које је потребно надограђивати.

Још један хрватски теолог пише о оцу Јустину, додуше дотиче се само екуменских тема⁷⁰, али и исказује позитивни поглед ка еклесиологији, јесте Бенедикт Јеронимов⁷¹.

Од осталих теолога са Балкана, наводимо Невена Вукића, који је иницијални магистар теологије у Риједи, и који је затим магистрирао средњовековне и ренесансне студије и магистрирао напредне студије теологије и религије у КУ Леувен. Тренутно је докторски истраживач Интерфакултетског савета за развојну сарадњу (ИРО) на Факултету за теологију и религијске студије у Леувену. Члан је Истраживачке јединице Систематска теологија и проучавање религија и Истраживачке групе Хришћанско саморазумевање и међурелигијски дијалог. Користиће нам његова студија „*The Church in a Communist State:*

⁶⁸ Julia Anna Lis, *Antiwestliche Diskurse in der serbischen und griechischen Orthodoxie: Zur Konstruktion des „Westens“ in den Schriften bei Nikolaj Velimirović, Justin Popović, Christos Yannaras und John S. Romanides*, Frankfurt: Peter Lang, 2019.

⁶⁹ Еклесиолошка визија српско-православног теолога оца Јустина Поповића (1894-1979).

⁷⁰ Можда и највећи број научних студија о оцу Јустину посвећен је његовом погледу на екуменизам и папизам, у послератном периоду. Неки од примера су: Велибор Џомић, *Свети Владика Николај и Ава Јустин Ђелијски о Европи и злу западном*, Крагујевац, 1993; Vasilios N. Makrides, ‘Orthodox Anti-Westernism Today: A Hindrance to European Integration?’ *International journal for the Study of the Christian Church* 9/3 (2009), 209–224: 211; Predrag Belić, „Majka Crkve kod Justina Popovića“, *Obnovljeni život* 3–4 (1994), 281–304...

⁷¹ Benedikt Jeronimov, „*Pravoslavna crkva i ekumenizam*“, *Obnovljeni život* 50/1 (1995), 93–116.

Justin Popovic (1894–1979) and the Struggle for Orthodoxy in Serbia/Yugoslavia“, а поред ње и остали текстови ове тематике.

Такође истичемо студиј румунског теолога⁷² *„The Patristic Use in the Works of Saint Justin Popovici (1894-1979)“*. У овом истраживању аутор истражује дело српског богослова, које је, према његовим речима, један од најважнијих православних личности 20. века. Упоредиће његове мисли са оцима из прва четири века, и при томе аутор тврди да је отац Јустин један од писаца који је поновно открио отачко богословље на православном простору.

Посебно поглавље посветићемо руском утицају на мисао оца Јустина. Због тога у истраживању користићемо научни допринос и руских теолога. Издвајамо дело свештеника Васиљева Алексеја Валентиновича *„Богопознание в жизни славянских народов, "философские пропасти" современного общества и "святославский" человек прп. Иустина (Поповича)“*, који је похађао Православни богословски институт Светог Тихона.

Поред њега, истиче се и Рјаполов Сергеј Владимирович, коме се у зборнику радова Јакутске богословије налази чланак *„Нравственная философия Ф. М. Достоевского в интерпретации прп. Иустина (Поповича)“*, где он истиче да посебно место међу теолошким и философским делима оца Јустина заузимају његови текстови посвећени Ф. М. Достојевском. Анализа моралног садржаја дела Ф. М. Достојевског открива актуелна филозофска, теолошка и антрополошка питања: суштину људске личности, порекло и основе метафизичког бунта, питање бесмртности и моралног одбацивања апсолутне безусловности смрти, пут вере и човековог спасења.

Такође и свештеник из Доњецка Дмитриј Трибушњи⁷³ разматра како Јустинову логосну терминологију, тако и оригинални начин на који Јустин преображава руску религијски филозофију.

⁷² Iuliu-marius Morariu.

⁷³ Дмитриј Трибушњи, „Тајна присуства: увод у онтологију преподобног Јустина Телијског“, *Богословље* 70/2 (2011), 107–116; Id., „Рецепция понятия 'всеединство' в богословской системе преподобного Иустина Челийского“, *Христианское чтение* 5 (2017).

Енглески православни теолог, свештеник Руске православне цркве и члан Британске академије наука, Енрју Лаут. У свом делу *Модерни православни мислиоци*, Лаут посвећује посебно поглавље Јустину Поповићу.⁷⁴

Следећи аутор је словачки лутерански богослов Зденко Ш. Ширка, истраживач на Карловом Универзитету у Прагу, који у раду *Преображај предањског богословља: Изучавање Јустина Поповића и његових херменеутичких претпоставки* анализира два елемента Јустинове предањске теологије.⁷⁵

Дионисије Склирис је грчки филозоф и предавач на Теолошком факултету Националног и Каподистријског Универзитета у Атини. Његов рад „*Волим, дакле спознајем*“: *критика западне философије по Светом Јустину Новом (Поповићу) и њене светоотачке претпоставке*“ свакако представља једну од најбољих и најобухватнијих студија о Јустиновој критици Запада. Рад је оригинално написан на грчком, а затим је на Међународној конференцији „Мисао и мисија Светог Јустина Поповића“, одржаној 10. и 11. маја 2019. године, излаган на енглеском језику, да би исте године његова проширена верзија била преведена на српски језик.⁷⁶

Међутим, морамо поменути домаће ауторе који су највише допринели проучавању мисли оца Јустина. Сведочење дела оца Јустина, и писање о њему као теологу и духовнику, најпре чинили су његова духовна чада, чувари наслеђа „јустиновци“: Амфилохије Радовић (1938 – 2020), Атанасије Јевтић (1938 – 2021), Иринеј Буловић (рођен 1947. године) и Артемије Радосављевић (1935 – 2020). Они су константно популарисали догматско учење свог духовног оца међу теолозима. Поред писања животописа, меморандума, монографија и тако даље, написан је и акатист оцу Јустину.

⁷⁴ Andrew Louth, *Modern Orthodox Thinkers*, London: SPCK Publishing, 2015, 143–158.

⁷⁵ Zdenko Širka, ‘Transformation in the Theology of Tradition: A Study of Justin Popović and His Hermeneutical Presuppositions’, *Ostkirchliche Studien*, 67/1–2, (2018) 325–344.

⁷⁶ Dionysios Skliris, „‘I Love Therefore I Know’: The Critique of Western Philosophy According to Saint Justin The New (Popović) and Its Patristic Presuppositions“, у: Vladimir Cvetković and Bogdan Lubardić, *Book of Abstracts: International conference ‘Thought and Mission of St Justin Popović*, Belgrade: Institute for Philosophy and Social Theory and Faculty of Orthodox Theology of the University of Belgrade, (Niš: Centre for Byzantine-Slavic Studies of the University of Niš, 2019), 35–36.

Треба поменути рад професора на Правосланом богословском факултету Универзитета у Београду, Богдана Лубардића. Радови професора Богдана са у од посебног значаја за део нашег истраживања које се односи на развијање мисли оца Јустина и на руски утицај који је он имао кроз дело „*Путеви рецепције руске философије и теологије*“. Поред општих казивања, он нам доноси и конкретне радове на тему односа оца Јустина и Георгија Флоровског: „*Патролошка дела Јустина Поповића и Павла Флоренског: историја резултата разумевања – примена на разумевање почетка „неопатристичке синтезе” у српском језику и теологији*“ и дело под насловом „*Преписка Јустина Поповића и Ђорђа Флоровског – примена на разумевање рецепције Соловјевљевих главних идеја у међуратном периоду у Србији*“. За писање дела аутор користи и скениране копије оригиналних руком писаних докумената и писама Светог Јустина.

Поред философског⁷⁷ приступа оцу Јустину приступало се, од стране осталих научника и професора Православног богословског факултета Универзитета у Београду, рецепцији његовог дела из перспективе осталих грана теологије и науке уопште. Навешћу по неколико научних чланака из сваке гране, објављених у *Српска теологија у двадесетом веку: истраживачки проблеми и резултати*, захваљујући уреднику професору Богољубу Шијаковићу. Из догматске перспективе писао је Александар Ђаковац⁷⁸, из литургичке Ненад Милошевић⁷⁹ и Владимир Вукашиновић⁸⁰, из библистичке Владан Таталовић⁸¹, из културолошке Илија Томић⁸² итд.

⁷⁷ Наведена истраживања Богдана Лубардића и радови Владана Перишића: Владан Перишић, „О богопознању код св. Макарија Египатског с посебним освртом на дисертацију Јустина Поповића“, у: Богољуб Шијаковић (ур.), *Српска теологија у двадесетом веку: истраживачки проблеми и резултати*, књига 5, (Београд: ПБФ, 2010), 7–16; и Владан Перишић, „О епистемологији св. Исака Сиријског у интерпретацији Јустина Поповића“, у: Богољуб Шијаковић (ур.), *Српска теологија у двадесетом веку: истраживачки проблеми и резултати*, књига 6, (Београд: ПБФ, 2010), 36–48.

⁷⁸ Александар Ђаковац, „Догматика Јустина Поповића и њен значај за савремену (српску) богословску мисао“, у: Богољуб Шијаковић (ур.), *Српска теологија у двадесетом веку: истраживачки проблеми и резултати*, књига 4, (Београд: ПБФ, 2009), 65–73.

⁷⁹ Ненад С. Милошевић, „Допринос архимандрита Јустина Поповића унапређењу литургијске свести код Срба“, у: Богољуб Шијаковић (ур.), *Српска теологија у двадесетом веку: истраживачки проблеми и резултати*, књига 2, (Београд: ПБФ, 2008), 47–53.

Други професор који проучава дело оца Јустина је професор Универзитета у Нишу, Владимира Цветковића. Професор Владимир Цветковић написао је дело: „*Свети Јустин Нови (Поповић) као тумач мисли Светог Максима Исповедника*“ на српском, „*Свети Јустин нови о интегралном знању*“ на енглеском, „*Ново вино у старом*“. крзна: св. Јустин Поповић за богословску терминологију“ на бугарском и „*Свети Јустин Нови о тајни личности*“ на српском језику (преводе наслова дела са српским насловима урадио је аутор дела). Такође значајне су његове студије „*Свети Јустин Ћелијски као Јеванђеоски богослов*“ и „*Јустин Поповић: синтеза традиције и иновације*“ које одишу тумачењем мисли оца Јустина. Његова истраживање рецепције дела и рада оца Јустина су од посебне важности.

Поводом 125 година од рођења и 40 година од упокојења Јустина Поповића Центар за византијско-словенске студије Универзитета у Нишу, Православни богословски факултет Универзитета у Београду и Институт за филозофију и друштвену теорију Универзитета у Београду организовали су 10. и 11. маја 2019. године у Београду међународну научну конференцију „Мисао и мисија Светог Јустина Поповића“, на којој је учествовало велики број научника.

Све остале значајне ауторе и њихова истраживања навешћемо у последњем поглављу, где ће бити приказан прелиминарни списак библиографије.

ПРЕЛИМИНАРНА СТРУКТУРА РАДА

Рад се састоји од увода, четири поглавља подељена на параграфе, закључка, списка литературе.

⁸⁰ Владимир Вукашиновић, „Преводи Свете Литургије оца Јустина Поповића“, у: Богољуб Шијаковић (ур.), *Српска теологија у двадесетом веку: истраживачки проблеми и резултати*, књига 5, (Београд: ПБФ, 2010), 30–41.

⁸¹ Владан Таталовић, „Ерминевтички принципи Архимандрита др Јустина Поповића“, у: Богољуб Шијаковић (ур.), *Српска теологија у двадесетом веку: истраживачки проблеми и резултати*, књига 5, (Београд: ПБФ, 2010), 17–29.

⁸² Илија Томић, „(Анти)култура у богословљу Св. Јустина Ћелијског“, у: Богољуб Шијаковић (ур.), *Српска теологија у двадесетом веку: истраживачки проблеми и резултати*, (Београд: ПБФ, 2010), 667–677.

Увод

У овом делу рада образложили бисмо актуелност и значај теме, осврнули бисмо се на стање питања, одредили њен лимит, представили методологију истраживања, и прелиминарно поставили оквире истраживања — кроз усредсређивање на тему истраживања и ограничавање области истраживања.

1. Живот и дела оца Јустина Поповића: кратак преглед

Истраживање овако формулисане проблематике предложеним методолошким поступком, након уводног дела, започели би представљањем личности оца Јустина Поповића, контекст његовог богословског научног формирања, епохе у којој је живео и делао... Додатно овде би било речи и о питању писане његове заоставштине. Конкретно, окренули бисмо се ка његовим догматским темама које су нам важне за истраживање, извршили би лителарну анализу. Када су настале догматике оца Јустина? У ком периоду његовог живота? Дефинисати околности тог времена, како богословских тако и друштвено-социјалних... Овде бисмо се могли осврнути питању који су одређени теолози и филозофи са теолошким и духовним утицајем? Тиме би наставили анализу еволуције његовог богословља. Од свих ту издвајамо руског теолога и филозофа оца Георгија Флоровског. Разлог томе је однос који су ова два оца цркве гајила. У којој мери и којим сверама постоји међусобни теолошки утицај? На крају, укратко би приказали велике патрологе цркве које Јустин наводи у својим богословским ставовима и на којима темељи истинитост свог учења.

2. Однос христологије и еклисиологије

У првом аналитичком делу рада крећемо од тема о којим Јустин најобимније пише. Одговорићемо на питања каква је христологија Оца Јустина? У коликој мери се он позива на Оце Цркве и догмате Васељенских сабора? Да ли и у којој мери сам износи христолошке закључке... Када добијемо један јасан христолошки систем, окрећемо се ауторовом разумевању еклисиологије. Шта је Црква, или боље речено ко је Црква? Христос као глава Цркве; да ли је могуће одвајање ове христологије од еклисиологије? Да

ли након основања Цркве и празника Педесетнице Дух Свети преузима једину и најзначајнију улогу? Која је улога Свете Тројице у животу Цркве...

3. Присуство пневматолошког дефицита у учењу оца Јустина

У овом, другом – синтетичком делу рада, кандидат ће анализирајући писање аутора, изнети своје ставове и научне доказе у корист тезе коју заступа. Због тога, централни део нашег истраживања посветићемо првенствено питању дефицитног присуства у пневматолошким ставовима код оца Јустина⁸³. Која је улога Светих Духа у домостроју спасења? Да ли то остаје само на сагласности дела Свете Тројице? Јасно је да након догађаја послања Духа у свет, он води и он јесте Црква Божија. Зато када Јустин говори искључиво јеванђељским и богослужбеним језиком о Духу Светоме потврђује своју православност у учењу. Међутим, читајући целокупни његов догматски корпус, увиђају се многи недостаци о којим Јустин не пише директно, али су свакако индиректно присутни. Због тога кандидат отвара следећа питања: где је Дух Свети до Педесетнице? Да ли Христос самостално дела на земљи, од оваплоћења, преко смрти и васкрсења, а Дух накнадно долази...

Поред тога, кандидат ће указивати ка есхатолошким проблемима на које наилазимо у опусу оца Јустина. Који је тај посебни суд души након смрти човека? Шта аутор подразумева под митарствима? Ко суди душама? Шта је са човековим телом? Да ли су једино правда, закон и морал критеријуми пресуде? Након што проблематични делови буду представљени, okreћемо се поново тези нашег истраживања, и доказивању присуства пневматолошког дефицита и у овој научној грани теологије, одговарајући на следећа питања: Шта је са љубављу, која је Дух Свети? Да ли је онда потребан други долазак Христов и свеопшти суд свету? И на крају, и најважније питање, да ли постоји, и ако постоји која је улога Свете Тројице, а првенствено Светога Духа у есхатологији?

4. Евхаристијски доживљај као фактор делимичног превазилажења догматских недостатака

Последње поглавље биће посвећено евхаристијском доживљају оца Јустина. Какав је духовни живот оца Јустина? Његова служба у Цркви? Које богослужбене књиге он

⁸³ Ово је уједно и најважнији део рада, где ће кандидат изнети своје личне закључке и аргументовати их.

наводи у својим делима? На крају, као закључак свега речено, кандидат наводи евхаристијски доживљај оца Јустина, које је константно присутно у његовом писању. Литургијско богословље нам сведочи истинитост науке оца Јустина, и њега као истинитог светитеља.

Схематски приказ

Схематски приказано, прелиминарна структура рада, са тим да ће сигурно доћи до дефинисанијих наслова и поднаслова, би могла да изгледа овако:

Резиме на српском, енглеском и руском језику

Садржај

Списак скраћеница

Увод

1. Живот и дела оца Јустина Поповића: кратак преглед

1.1 Патристичка литература у опусу Јустина Поповића

1.2 Неопатристичка синтеза

1. 2. 1 Путевима руских теолога

1. 2. 2 Георгије Флоровски и Јустин Поповић

2. Христоцентричност еклисиологије

2.1 Христоцентричност код оца Јустина

2.2 Еклисиолошки ставови

2.3 Поистовећивање Христа и Цркве

2.4 Евхаристија архи као тело еклисиологије

3. Пневматолошки дефицит

3.1 Деловање Светога Духа у теологији

3.2 Христово самостално делање у икономији

3.2.1 Педесетница – моменат силаска Духа у свет

3.2.3 Деловање Духа након оснивања Цркве

3.2.4 Превазилажење одсутности систематске пневматологије

3.2.4.1 Sitz im leben двадесетог века

3.2.4.2 Логосологија Максима Исповедника

3.3 Есхатологија оца Јустина

3.3.1 Посебни и последњи суд свету

3.3.2 Христос као једини судија свету

3.3.3 Пројекције светотајинског богословља на есхатологију оца Јустина

4. Искуство богослужбеног живота

4.1 Пневматологија молитвеног богословља

4.1.1 Евхаристијски доживљај

4.1.2 Светотајинско богословље; Јединство у мноштву и *vice versa* Светих Тајни

4.1.3 Јустинова аретологија

4.1.4 Питање могућности делимичног превазилажења догматских недостатака

Закључак

Библиографија

Прелиминарни списак литературе

Извори

Библијски:

Свето Писмо Старог и Новог Завета, Свети Архијерејски Синод СПЦ, Штампарија српске патријаршије, Београд, 2004.

Дела оца Јустина:

Поповић, Ј., *Бононосни Христослов — Изабрани списи Оца Јустина*, Света Гора Атонска, манастир Хиландар, 2007.

Поповић, Ј., *Догматика Православне Цркве, I*, Београд, 2003.

Поповић, Ј., *Догматика Православне Цркве, II*, Београд, 2004.

Поповић, Ј., *Догматика Православне Цркве, III*, Ваљево, 2004.

Поповић, Ј., *Достојевски о Европи и Словенству*, Београд, 1995.

Поповић, Ј., *На богочовечанском путу*, Београд 1980.

Поповић, Ј., *Пут богопознања — Поглавља из православне аскетике и гносеологије*, Београд, 1987.

Поповић, Ј., *Пут богопознања — Философске урвине* (Сабрана дела Светог

Јустина Новог у 30 књига, 8-9), Београд, 1999.

Поповић, Ј., „Светосавље као философија живота“, прегледано 04.08. 2022. на:
<http://www.svetosavlje.org/biblioteka/DuhovnoUzdizanje/Svetosavlje/Svetosavlje.htm.ж>

Поповић, Ј., *Тумачење посланица Прве и Друге Коринћанима Светог Апостола Павла*, Београд, 1983.

Поповић, Ј., *Тумачење Светог Јеванђеља по Јовану*, Београд, Ваљево: Манастир Ћелије, 2001.

Поповић, Ј., *Философске урвине*, Београд, 1987.

Поповић Ј., „Основна истина православља — Богочовек“, прегледано 01. 08.2022. на:

http://verujem.org/teologija/justin_bogocovek.htm

Поповић Ј., „Човек или Богочовек“, у: *Православна Црква и екуменизам*, прегледано 03.08. 2022. на: <http://www.svetosavlje.org/biblioteka/Izazovi/justin.htm>

Дела оца Георгија:

G. V. Florovski, „*Apostolic Tradition and Ecumenism*“, *Ecumenism I - A doctrinal Approach*, The Collected Works Vol. 13, Büchervertriebsanstalt, Vaduz, 1989, 151–159.

, „*Evharistijska eklisiologija: Hristos-Crkva-Evharistija*“, Pozarevac, 2016.

G. V. Florovski, „*Sotiriologija Crkve: Zavet Besnrtnosti*“, Pozarevac, 2017.

G. V. Florovski, „*Uporedno bogoslovlje: jedinstvo u razlicitosti*“, Pozarevac, 2016.

G. V. Florovski, „*Ekumenski dijalog. Teologija i istorija 3*“, Pozarevac, 2015.

Монографије, збирници радова, акатисти

На ћирици:

Џомић, В., *Свети Владика Николај и Ава Јустин Ћелијски о Европи и злу западном*, Крагујевац, 1993.

Гликерија, игуманија манастира Ћелије; Костић, С., (уредници), *Светлопис Аве Јустина*, Ваљево, 2006.

Ђурђевић, Р. М., *Светосавски национализам у јудео-масонском светском окружењу (Књ. Б): Утемељитељи светосавског национализма— Владика Николај, Ава Јустин и Димитрије Љотић*, Београд 2002.

З. К., *Акатист преподобном оцу Јустину Новом Ћелијском*, у А. Јевтић (уред.), Преподобни Јустин Нови Ћелијски: житије, служба, акатист, чуда, Београд 2005.

Јевтић, А., *Човек богочовека Христа: споменица оцу Јустину Поповићу (1879-1979)*, Београд – Требиње, 2004.

Јевтић, А. *Кратак животопис Светог Аве Јустина*, у А. Јевтић (уред.), Преподобни Јустин Нови Ћелијски: житије, служба, акатист, чуда, Београд, 2005.

Кангрга, Н., *Спомени: Сећања на владика Николаја и аву Јустина*, Храм Светог Ђорђа на Чукарици, Београд, 1999.

Костић, С., (прир.) *Речи у времену о вечности. Изабране беседе* (оца Јустина Поповића), Манастир Ћелије, Ваљево 2001.

Лазић, М. (уред.), *Ава Јустин*, Ваљево 1993.

Лубардић, Б., *Акатист преподобном Јустину Ћелијском*, Наши дани, Ћелије – Београд 1995.

Лубардић, Б., *Јустин Ћелијски и Русија: Путеви рецепције руске философије и теологије*, Беседа, Нови Сад, 2009,

Пејчић, Ј., *Зеница трагизма: Краки списи (Јустина Поповића) 1923–1940*, Просвета, Ниш 1998.

Пејчић, Ј., (прир.) *О духу времена– изабрани списи Ј. Поповића*, Политика – Народна књига, Бисери српске књижевности, књига бр. 44, Београд 2005.

Пјевач, Н., (прир.) *Еванђелска лествица врлина Св. Аве Јустина*, Благодарник, Београд 2005.

Пјевач, Н., (прир.) *Азбучник богочовечанских мисли Аве Јустина*, Звоник, Београд 2006.

Фонов, С., (прир.) *Собрание творений Преп. Иустина*, том. 1, Москва 2004.

На латиници:

Louth, A., *Modern Orthodox Thinkers*, London: SPCK Publishing, 2015, 143–158.

Buchenau, K., *Orthodoxie und Katholizismus in Jugoslawien 1945–1991. Ein serbisch-kroatischer Vergleich*, Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2004.

Buchenau, K., *Kampfende Kirchen: Jugoslawiens religiöse Hypothek*, Frankfurt: Peter Lang, 2006.

Buchenau, K., *Auf russischen Spuren, Orthodoxe Antiwestler in Serbien 1850–1945*, Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2011.

Makojevic, D. M., *Christology: A Survey of the Teaching of Archimandrite Justin Popovic*, St. Vladimir's Orthodox Theological Seminary, Crestwood – New York 1995. [анотација = магистарска студија].

Belić, P., „Majka Crkve kod Justina Popovića“, *Obnovljeni život* 3–4 (1994), 281–304.

Rohdewald, S., *Götter der Nationen. Religiöse Erinnerungsfikturen in Serbien, Bulgarien und Makedonien bis 1944*, Köln: Böhlau Verlag.

Студије, огледи и чланци

На ћирилици:

Анђелковић, М., „Јустин Поповић (1894-1979)“, у *Животописи знаменитих Срба: од тајне до истине*, Београд 2003.

Атанасијевић, К., „Филозофија православља Др. Јустина Поповића“, текст написан 12. XII 1956. у Београду = прештампано у (А. Јевтић, уред.) Ј. Поповић, На богочовечанском путу, Београд 1980.

Бес, Ж., „Духовно наслеђе Оца Јустина Поповића“ (првобитно објављено на француском часопису *Le Monde*, 23. V 1979, Paris), у (А. Јевтић, уред.) Ј. Поповић, На богочовечанском путу, Београд 1980.

Бећковић, М., „Предговор“, у Ј. Поповић *О рају руске душе: Достојевски као пророк и апостол православног реализма* (укр.), збирка Српско богословље у XX веку, Луче Софије, Минск 2001.

Бећковић, М., „Ава Јустин Поповић“, у *Послушања*, Београд 2002.

Брашанац, Ј., „Идеје о васпитању др Јустина Поповића (1894-1979)“, Свети кнез Лазар, VI/2(1998).

Перишић, В., „О богопознању код св. Макарија Египатског с посебним освртом на дисертацију Јустина Поповића“, у: Богољуб Шијаковић (ур.), *Српска теологија у двадесетом веку: истраживачки проблеми и резултати*, књига 5, Београд: ПБФ, 2010, 7–16; и Владан Перишић, „О епистемологији св. Исака Сиријског у интерпретацији Јустина Поповића“, у: Богољуб Шијаковић (ур.), *Српска теологија у двадесетом веку: истраживачки проблеми и резултати*, књига 6, Београд: ПБФ, 2010, 36–48.

Видовић, Ж., „Икона и појам: у славу блаженог оца Јустина“, Глас Цркве, XVII/2 (1989).

Вујков, Д., „Небоземни подвиг оца Јустина: стогодишњица рођења архимандрита др Јустина Поповића“, у *Осми дан: есеји и критике*, Нови Сад 2001, 32-34.

Вукашиновић, В., „Преводи Свете Литургије оца Јустина Поповића“, у: Богољуб Шијаковић (ур.), *Српска теологија у двадесетом веку: истраживачки проблеми и резултати*, књига 5, Београд: ПБФ, 2010, 30–41.

Граббе, Г., „Кончина исповедника“, *Православная Русь* 9 (14. 5. 1979).

Гавриловић, Ж., „Смиреноумље оца Јустина“, Јефимија, III/4-5 (1994).

Гошевић, С., „Др Јустин Поповић“, *Богословље*, 24/1–2 (1980), 149–158.

Трибушњи, Д., „Тајна присуства: увод у онтологију преподобног Јустина Ћелијског“, *Богословље* 70/2 (2011), 107–116; Id., „Рецепција поњатия 'всеединство' в богословской системе преподобного Иустина Челийского“, *Христианское чтение* 5 (2017).

Ђаковац, А., „Догматика Јустина Поповића и њен значај за савремену (српску) богословску мисао“, у: Богољуб Шијаковић (ур.), *Српска теологија у двадесетом веку: истраживачки проблеми и резултати*, књига 4, Београд: ПБФ, 2009, 65–73.

Ђаковац, А., „Значај ‘Догматике’ Јустина Поповиће“, у у Б. Шијаковић (уред.), *Српска теологија у XX веку: истраживачки проблеми и резултати*, Православни богословски факултет БУ, том 3, Београд 2008.

Ђаковац, А., „Догматика оца Јустина Ћелијског у историјском и савременом контексту“, URL:

https://www.academia.edu/44730309/%D0%94%D0%BE%D0%B3%D0%BC%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0_%D0%BE%D1%86%D0%B0_%D0%88%D1%83%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%B0_%D0%8B%D0%B5%D0%BB%D0%B8%D1%98%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%B3_%D1%83_%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%98%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%BC_%D0%B8_%D1%81%D0%B0%D0%B2%D1%80%D0%B5%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%BE%D0%BC_%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%82%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%D1%83

Ђурица, И., „Лик Оца Јустина“, Видослов, 17 (1999), 29-36.

Жарковић, Б., „Светосавска философија прогресаархимандрита Јустина Поповића“, Религија и развој (Ђуровић, Б. уред.), ЈУНИР 2 (1995).

Илић, Љ., „Јустин Поповић“, у *Српска књижевност и Ниче*, Београд 2002.

Јевремовић, П., „Јустин Поповић: питање говора и језика у философији и теологији“, у Б. Шијаковић(уред.), *Српска теологија у XX веку: истраживачки проблеми и резултати*, Православни богословски факултет БУ, том 2, Београд 2007.

Јевтић, А., „Животопис оца Јустина“, у (А. Јевтић, уред.), Ј. Поповић, На богочовечанском путу, Београд 1980.

Јевтић, А., „Библиографија радова Оца Јустина Поповића до 1980“, Богословље, XXIV/1-2 (1980).

Јевтић, А. „*Отац Јустин о Достојевском*“, Теолошки погледи, XIV/4 (1981) = „О. Јустин о Достојевском“, Православље, бр. 350 (15. X 1981) = исто, у Православни мисионар 6 (1982) = А. Јевтић, Беседе и речи ... II.

Јевтић, А., „*Владика Николај и Отац Јустин: о изграђивању Цркве*“, Богословље, XXX/1-2 (1986).— Јевтић, А., „Отац Јустин Поповић“, у Пут Богопознања, Ћелије – Београд 1987.

Јевтић, А., „*Меморандум Оца Јустина*“, предговор у Ј. Поповић, Истина о Српској Православној Цркви у комунистичкој Југославији, Манастир Ћелије 1990.

Јевтић, А., „*Реч о беседама Оца Јустина Новог(Ћелијског)*“, у Празничне беседе, Сабрана дела, том I, књ. 1, Београд 1998.

Јевтић, А., М., „Предговор“, у Ј. Поповић, *О рају руске душе: Достојевски као пророк и апостол православног реализма* (укр.), Српско богословљеу XX веку, Луче Софије, Минск 2001.

Јевтић, А., „*О 101 г. рођења и 25 г. престављења оца Јустина Ћелијског*“, Видослов, 32 (2004).

Јеротић, В., „*Отац Јустин*“, у Разговори са православним духовницима, КЗ „Борисав Станковић“, Врање 1994.

Јеротић, В., „*Слово о оцу Јустину*“, Свети кнез Лазар, VI/2 (1998).

Милошевић, Н., „Допринос архимандрита Јустина Поповића унапређењу литургијске свести код Срба“, у: Богољуб Шијаковић (ур.), *Српска теологија у двадесетом веку: истраживачки проблеми и резултати*, књига 2, Београд: ПБФ, 2008, 47–53.

Панајотис Х., „Јустин Поповић (1894–1979)“, у: Атанасије Јевтић (прир.), *Човек Богочовека Христа*, Београд: Наследници оца Јустина и Манастир Тврдош, 2004, 147.

Таталовић, В., „Ерминевтички принципи Архимандрита др Јустина Поповића“, у: Богољуб Шијаковић (ур.), *Српска теологија у двадесетом веку: истраживачки проблеми и резултати*, књига 5, Београд: ПБФ, 2010, 17–29.

Томић, И., „(Анти)култура у богословљу Св. Јустина Ћелијског“, у: Богољуб Шијаковић (ур.), *Српска теологија у двадесетом веку: истраживачки проблеми и резултати*, Београд: ПБФ, 2010, 667–677.

Цветковић, В., *Свети Јустин Ћелијски као Јеванђеоски богослов* (St Justin of Chelie as an Evangelical Theologian), *Црквене студије/ Church Studies* 11 (2014).

На латиници:

Archbishop Chrysostomos, „Comment on: A.Gerostergios (ed.), *Father Justin Popovich: Orthodox Faith and Life in Christ* “ (Institute for Byzantine and Modern Greek Studies, Belmont, MA 1994), *Orthodox Tradition*, Vol. XII, No. 2, p. 62.

Japundzic A., „*Ekklesiale Struktur und Ekklesiologie in der Serbischen Orthodoxen Kirche im 19. und 20. Jahrhundert*“ (PhD diss., Orijetale, 2015).

Gerostergios, A., „Justin Popovic“, у *Orthodox Faith and Life in Christ, Institute for Byzantine and Modern Greek Studies*, Belmont, Massachusetts 1994 =Геростергиос, А., Архимандрит Јустин Поповић: православна вера и живот у Христу, Видослов, 29 (2003).

Elisabeth Hill, *Justin Popović (1894–1979)*. Obituary, *Sobornost: Incorporating Eastern Churches Review* 2/1, Hill, 1980.

Florovsky, 1975 - Georges Florovsky, ‘*Patristic Theology and the Ethos of the Orthodox Church*’, in: Georges Florovsky, *Aspects of Church History*, (Collected Works of Georges Florovsky, vol. 4), Belmont, Mass: Nordland Publishing Company.

John Meyendorf, „In memoriam: Archimandrite Justin Popovich“, *St Vladimir’s Theological Quarterly* 23 (1979) 118–119, 119.

Julia Anna Lis, *Antiwestliche Diskurse in der serbischen und griechischen Orthodoxie: Zur Konstruktion des „Westens“ in den Schriften bei Nikolaj Velimirović, Justin Popović, Christos Yannaras und John S. Romanides*, Frankfurt: Peter Lang, 2019.

Jerotić, V., „*Sveti Sava i savremena omladina*“, у *Vera i nacija*, Ars Libri, Beseda, Beograd, 2000.

Jean-Paul Besse, L’héritage spirituel de Père Justin, *Le Monde*, 23 mai 1979.

Jevtic, A., „*Introduction – J. Popovic: Orthodoxe de la vérité: dogmatique de l'église orthodoxe*“, T. 1, L'Aged'Homme, Lausanne 1992.

Vasilios N. Makrides, 'Orthodox Anti-Westernism Today: A Hindrance to European Integration?' *International journal for the Study of the Christian Church* 9/3 (2009), 209–224: 211.

Vladimir Cvetkovic, „*Abba Justin Popovic, un théologien desynthese*“, Istina 61.

Vladimir Cvetković, *Justin Popović: sinteza tradicije i inovacije* [Justin Popović: A Synthesis of Tradition and Innovation], Belgrade: Institute for Philosophy and Social Theory, 2021.

Vladimir Cvetković, 'Four Letters of St Justin the New of Chelie on Ecumenism', *Crkvene studije* 12 (2015)

Vladimir Cvetković, „*St Justin the New (Popovic) on the Mystery of Personhood*“ na: https://www.academia.edu/7636233/St_Justin_the_New_Popovic_on_the_Mystery_of_Personhood_in_Serbian

Vukic, Neven; *The Church in a Communist State: Justin Popovic (1894–1979) and the Struggle for Orthodoxy in Serbia/Yugoslavia*. *Journal of Church and State*; 2021; Vol. 63; iss. 2; pp. 278 – 299, 2021.

Vukic, Neven; *The Theology of Virtues According to Justin Popovic*. *St. Vladimir's Theological Quarterly*; 2020; Vol. 64; iss. 1-2; pp., 2020.

Skiris, D., „'I Love Therefore I Know': The Critique of Western Philosophy According to Saint Justin The New (Popović) and Its Patristic Presuppositions', y: Vladimir Cvetković and Bogdan Lubardić, *Book of Abstracts: International conference 'Thought and Mission of St Justin Popović*, Belgrade: Institute for Philosophy and Social Theory and Faculty of Orthodox Theology of the University of Belgrade, Niš: Centre for Byzantine-Slavic Studies of the University of Niš, 2019, 35–36.

Širka, Z., 'Transformation in the Theology of Tradition: A Study of Justin Popović and His Hermeneutical Pressuppositions', *Ostkirchliche Studien* , 67/1–2, (2018) 325–344.

Рецензије и прикази

На ћирилици:

Глумац, Д., „Ј. Поповић: *‘Православна философија истине – Догматика Православне Цркве’*“ (том II, Београд 1935), Богословље, 4 (1936).

Грабе, Г., „Ј. Поповић: *‘Православна философија истине – Догматика Православне Цркве’*“ (том I, Сремски Карловци, 1932; том II, Београд 1935), у Црква и њено учење у животу (рус.), Монтреал, 1964.

Ђурица, И., „Беседе оца Јустина“, Политика 13. VII 1998.

Зандер, Л., „Ј. Поповић: *‘Религија и философија Достојевског’*“, Пут, 8/авг. (1927), Париз.

Јагодић, З., „Ј. Поповић: *‘Православна философија истине – Догматика Православне Цркве’*“ (том I, Сремски Карловци, 1932; том II, Београд 1935), Хришћанска мисао (3) 1936.

Јовановић, Ђ., „Једна химна достојевитини – Ј. Поповић *‘Достојевски о Европи и словенству’*“.

Ј. М., „Ј. Поповић: *‘Православна философија истине – Догматика Православне Цркве’*“ (том II, Београд 1935), Светосавље, 2 (1936).

Маринковић, Ж., „Ј. Поповић: *‘Православна философија истине – Догматика Православне Цркве’*“ (том I, Сремски Карловци 1932), у Гласнику Српске Православне Патријаршије, 27 (1932).

Слијепчевић, Ђ., „Ј. Поповић: *‘Православна философија истине – Догматика Православне Цркве’*“ (том I, Сремски Карловци 1932), у Време (17. IX 1932).

Сретеновић, М., „Ј. Поповић: *‘Достојевски о Европи и словенству’*“, (Београд 1940), Пастрискиглас, 35 (1940), Крагујевац.

На латиници:

Vrga, Đ., *Carnegie S.Calian: Icon and Pulpit– Te Protestant-Orthodox Encounter*, Journal for the Scientific Study of Religion, 9/1 (Spring, 1970).

Majstorović, M., „*J. Popović: 'Dostojevski o Evropi i slovenstvu'*“, (Beograd 1940), Učitelj, XXI/3-4 (1940), Beograd.

Остала секундарна литература:

Ћирилична:

Бећировић, К., „*Отац Јустин*“ (песма написана 28.V 1978, у Паризу), у (А. Јевтић, уред.), Ј. Поповић, На богочовечанском путу, Београд 1980.

Благоје Пантелић, „*Јустин Поповић, неопатристика и руска философија*“ Саборност 4, 2010, 367 – 372.

Гаврил, Архимандрит манастира Дионисијата, „*Високоврхни храст православља*“, (написано наАтосу, 2/15 IV 1979, затим објављено у = Ὁρθόδοξος τύπος, 335, 4. V 1979, Ἀθήνα), у (А. Јевтић, уред.), Ј. Поповић, На богочовечанском путу, Београд 1980.

Грабе, Г., „*Кончина исповедника*“ (првобитно објављено у = Православна Русија, 14. V 1979, Џорданвил САД), у (А. Јевтић, уред.), Ј. Поповић, На богочовечанском путу, Београд 1980.

Блејн, Е., „*Георгије Флоровски – руски интелектуалац православни богослов*“, Београд-Шибеник, 2013.

Зизијулас, Ј., *Јединство Цркве у светој Евхаристији и у Епископу у прва три века*, Нови Сад, 1997.

Зизијулас, Ј., „*Институција сабора*“, Саборност 1-2 (2000), 27–55.

Зизијулас, Ј., „*Символизам и реализам у православном богослужењу*“, Саборност 1-4 (2001) 13–35.

Зизиулас, И., „Размышления православного“, у Иоанн Павел II, Вальтер Каспер, Иоанн Зизиулас и др, В поисках христианского единства. К 40- летию принятия декларации Unitatis redintegratio, Москва, 2009, 36–50.

Зизијулас, Ј., „Тајна Цркве и Тајна Свете Тројице“, у Матић, З. (ур.), Црква као икона Свете Тројице, Пожаревац, 2014, 117–131. Зизијулас, Ј., Западна мисао, Пожаревац, 2014.

Јанарас, Х., *Истина и јединство Цркве*, Нови Сад, 2004.

Мајендорф, Ј., „*In Memoriam: Посмртно слово архимандриту Јустину Поповићу*“ (првобитно објављено у = St. Vladimir's Theological Quarterly,[2] 1979), у (А. Јевтић, уред.)

Мајендорф, Ц., *Византијско богословље*, Крагујевац, 2008.

Матић, З., *Да истинујемо у љубави*, Пожаревац, 2013.

Матић, З. (ур.), *Црква као икона Свете Тројице*, Пожаревац, 2014.

Мидић, И., „О саборности Цркве“, Саборност 1 (1995) 26–39.

Мидић, И., *Сећање на будућност*, Пожаревац, 2009.

Мидић, И., *Проблем смрти у хришћанској онтологији*, Пожаревац, 2012.

Мракић, С., *Антропологија Преподобног Јустина Новог Ђелијског*, Ваљево-Врњци, 2011.

П. Г., „У спомен Оца Јустина“ (песма написана 14. IV 1979), у (А. Јевтић, уред.) Ј. Поповић, На богочовечанском путу, Београд 1980.

Капсанис, Г., „Памјатна беседа у част блаженогоца Јустина Поповића о четрдесетодневици његовог упокојења“ (грч.), Преподобни Григорије = Ὁσιος Γρηγόριος, 5 (1980), Атос.

Радовић, А., „Пророчки лик авве Јустина Ђелијског“, предавање у Ваљевској гимназији на Света Три Јерарха (12. II 2007)

Уредници (уредници дела: Јустин Поповић, Житија светих), „Белешка о писцу“, у Житија светих, Децембар, Београд 1998.

Чарота, А., „Предговор“, у Ј. Поповић: *Прогрес у воденици смрти – о духу времена* (укр.), збирка Српско богословље у XX веку, Издавачки домбратства Светог Архистратига Михајла, Минск 2001.

Флоровский, Г.. „Знамение Пререкаемо“, Вестник Русского Студенческого Христианского Движения, 72–73/I-II (1964), 1–7.

Латинична:

Helsinki Committee for Human Rights in Serbia, „*The Serbian Orthodox Church and the New Serbian Identity*“, Belgrade 2006.

Huber, P. „*Archimandrit Justin Popović – ein Kirchengvater der 20. Jahrhunderts*“, Der Schmale Pfad: Orthodoxe Quellen und Zeugnisse, 6 (September 2003).

Radovic, A. Metropolitan Amphilochius, „*Eulogy in Memory of Fr. Justin (Popovic)*“, Orthodox Life, 31/2 (March-April, 1981).

Ratzinger, J., „*Ekleziologija konstitucije Lumen Gentium*“, у Ratzinger, J., *Zajedništvo u Crkvi*, Split, 2006, 129–162.

У Београду, септембра 2022. године

С поштовањем,

Немања Величковић,

Кленике б.б.,

17524 Кленике

nemanjaklenike95@gmail.com

+381 64 9110259

Nemanja Velickovic

LIČNE INFORMACIJE

Datum rođenja:	29.12.1995.
Mesto rođenja:	Vranje
Adresa:	Selo Klenike, bb
Broj telefona:	0649110259
E-mail :	nemanjaklenike95@gmail.com

OBRAZOVANJE

- Pravoslavno Bogoslovski fakultet, Univerzitet u Beogradu, master studije (2019-2020)
- Pravoslavno Bogoslovski fakultet, Univerzitet u Beogradu, osnovne studije (2015-2019)
- Srednja škola: Bogoslovija Sv. Jovan Zlatousti, Kragujevac (2010-2015)

JEZICI

- Srpski
- Engleski
- Ruski

Kompjuterske veštine

- Internet
- Microsoft Office

LIČNE OSOBINE

- Iskren, pouzdan
- Odgovoran, ozbiljan pristup prema svakom zadatku
- Organizovan i spreman za nova iskustva
- Timski rad

ISKUSTVO

- Clan upravnog odbora Studentskog Centra Beograd
- Clan upravnog odbora Omladinske mreze Srbije
- Clan SKONUS-a, 2018-2019
- Clan studentskog parlamenta Univerziteta u Beogradu, 2017-2022
- Sekretar studentskog parlamenta Univerziteta u Beogradu, 2021
- Potpredsednik za studentski standard Univerziteta u Beogradu, 2018-2019
- Clan Senata Univerziteta u Beogradu, 2018-2019; 2021-2022
- Student prodekan na fakultetu, 2017-2018
- Potpredsednik za sport na maticnom fakultetu, 2017-2018
- Clan komisije za akreditaciju master programa, 2017-2018
- Clan disciplinske komisije, 2017-2019
- Clan komisije za obezbedjenje i unapredjenje kvaliteta u nastavi na fakultetu, 2017-2018
- Clan saveta fakulteta, 2017-2019
- Ucesnik Kongresa za razvoj i unapredjenje mladih u Srbiji, Kopaonik 2017.
- Ucesnik Kongresa za razvoj i unapredjenje mladih u Srbiji, Zlatibor 2018.
- Ucesnik Kongresa za razvoj i unapredjenje mladih u Srbiji, Zlatibor 2019.
- Ucesnik simposiona „Teologija u javnoj sveri“ Trebinje 2018.
- Ucesnik simposiona „Teologija u javnoj sveri“ Trebinje 2019.
- Organizator seminara „ISPIT“ Zlatibor 2021;2022.
- Ucesnik na naucnom skupu „Mesto sotiriologije u savremenom sistematskom bogoslovlju“, 2022
- Ucesnik skupa OSSilacija, 2019.
- Koordinator, organizator i kaster ASUS ELUB lige u doti 2, 2018-2019.
- Organizovanje i ucestvovanje na raznim sportskim takmicenjima na fakultetu, Univerzitetu i ostalo(futsal, kosarka, DOTA 2)
- Organizator „Noc Humanijade“ na Pravoslavno bogoslovskom fakultetu i Univerzitetu u Beogradu, 2017-2019.
- Clan pravoslavnog sportskog udruzenja „Sveti Srb i ja”
- Clan humanitarne organizacije „Trojka iz bloka“

OSTALO

- Vozacka dozvola B kategorije
- Student generacije
- Poznavanje vestina savrsenog pamcenja prema Toniju Buzanu

**Изјава да предложеној тему кандидат није пријављивао на другој
високошколској установи у земљи или иностранству**

Изјављујем да тему под насловом: *„Однос христологије, пнеуматологије и еклисиологије у опусу оца Јустина Поповића: Критичка рефлексивна димензија пнеуматологије архимандрита Јустина, њена реконструкција и значај“*, нисам пријављивао на другој високошколској установи у земљи или у иностранству, осим сада на Православном богословском факултету Универзитета у Београду.

У Београду

19. Септембар 2022. година

студент: Немања Величковић
